

& Diakonie Parochie

Een uitgave van het
Officium Caritatis

**Jaargang 34
Nummer 2**

Juni 2021

Diaconale heilige Franciscus. *Diaconale spiritualiteit*

Franciscus van Assisi

“Diaconie is ontmoeting en samenwerking stimuleren”

Encycliek ‘Fratelli Tutti’ fundeert caritas en diaconie

Inkijk in het Kor Schippers trainingscentrum

Inhoud

Ter inleiding	1
Franciscus van Assisi	2
Matteüs 25 31-45 en het Bijbelse mensbeeld	7
Wat heet liefde? De relevantie van ‘Fratelli Tutti’ voor caritas en diaconie	9
“Diaconie is ontmoeting en samenwerking stimuleren”	13
Maaltijden voor daklozen	17
Diaconie: het evangelie doen? Over Diaconie en spiritualiteit Deel 1	19
Diaconie en Caritas doe je gewoon	22
Een monument voor omgekomen vluchtelingen op weg naar Europa	24
Duurzame kerken in kaart gebracht	27
Het ontstaan van het hofje	30
“In de vertraging kom je het wezenlijke op het spoor”	32
<i>Wat heet eenzaamheid? Een essay</i> Boekbespreking	35
<i>Tel je zegeningen 2.0</i> Boekbespreking	38
Agenda & Weetjes	40
Colofon en logo	
Meditatief: <i>Werken van Barmhartigheid Vastenlied</i>	

Redactioneel

Het tijdschrift *Diakonie & Parochie* gaat in op ontwikkelingen rond diaconie in parochies, Parochiële Caritas Instellingen en katholieke gemeenschappen. Inhoudelijke reflecties, beleidsmatige vergezichten, oogst van conferenties en werkdagen, concrete voorbeelden, interviews met mensen in de praktijk, recensies van relevante boeken vullen de pagina's. Het aantal pagina's per nummer bedraagt minimaal 40. Zo is *Diakonie & Parochie* een praktisch katholiek diaconaal tijdschrift. Voor redactionele contacten: crijns@ziggo.nl

Ter inleiding

Hub Crijns

Het afgelopen kwartaal hebben we een derde golf bereikt in de epidemie van het coronavirus in Nederland. Het land blijft op slot zitten wat sociaal verkeer betreft. Diaconaal werk moet het hebben van ontmoeting en samenzijn en daarin zijn de nodige hindernissen ondervonden. Veel diaconale activiteiten zijn opnieuw uitgevonden en het uitdelen van voedselpakketten is daarbij belangrijk geworden. Het coronavirus brengt veel lijden en afzien, brengt mensen in nood. In dit nummer staan verhalen van diaconie en caritas doen in coronatijden.

In de serie over diaconale heiligen leest u in dit nummer over de diaconale heilige Franciscus van Assisi. In de serie diaconale bijbelteksten toegelicht lezen we hoofdstuk 25 van het Mattheüsevangelie, bekend van de Werken van Barmhartigheid. De naamgenoot van Franciscus van Assisi, Paus Franciscus, heeft in zijn encyciek *'Fratelli Tutti'* belangrijke bouwstenen aangedragen voor het funderen van diaconie en caritas. Met name voor de publieke dimensie van diaconie en caritas. Hans Oldenhof nam afscheid als diocesaan diaconaal werker en laat ons delen in zijn ervaringen rond diaconale spiritualiteit. Dit eerste deel krijgt deze jaargang nog enkele vervolgen.

In dit nummer leest u veel over de praktijk van diaconie en caritas. Het diaconaal interview is met Lonneke Gunnink-van den Berg, diaconaal pastoraal werker in de parochies Hl. Kruis in Raalte en omgeving en de H. Lebuinus in Deventer en omgeving. De Church of our Saviour, de Engelstalige rooms-

katholieke internationale kerk in Den Haag, heeft in deze coronatijd ervaring opgedaan met het uitdelen van voedselpakketten aan daklozen. De PCI van de Hl. Oda parochie Sint Oedenrode geeft een inkijk in haar doen. Vluchtelingen en migranten blijven vanuit Afrika naar Europa komen. Hun tocht over de Middellandse zee is uiterst gevaarlijk en velen halen het beloofde land niet. Cordaid heeft een monument voor de omgekomen vluchtelingen op weg naar Europa ingericht in de tuin van de Church of Our Saviour in Den Haag. Twee recente onderzoeken onder katholieke parochies en protestantse gemeenten laten zien, dat groene activiteiten langzaam hun plek vinden in kerken. Met de geschiedenis van het diaconaal hofje maken we kennis met een van de vroegste vormen van georganiseerd diaconaal handelen in Nederland. Buurtpastor Titus Schlatmann geeft ons een inkijk in het Kor Schippers trainingscentrum voor pastores, die met presentiewerk verder willen. Andries Baart verkent de verschijningsvormen van eenzaamheid. In Rotterdam is het maatschappelijk rendement van levensbeschouwelijke organisaties in beeld gebracht. Het nummer sluit af met nieuwtjes, weetjes en het gedicht op de achterpagina.

We hebben zoals veel tijdschriften nood aan vaste lezers. Wij hopen dat u ons tijdschrift trouw blijft. We houden de abonnementsprijs op 30 euro. U mag nieuwe lezers enthousiast maken. Rond uw leeservaringen stellen wij uw mening op prijs. Uw reacties en meningen zijn welkom bij eindredacteur Hub Crijns. Adres: crijns@ziggo.nl.

NIEUW ADRES

Officium Caritatis | Postbus 13049, 3507 LA Utrecht | e-mail: administratie@rkdiaconie.nl

Franciscus van Assisi

Jan Maasen is medewerker diaconie en missiesecretaris bisdom Rotterdam

In de reeks diaconale heiligen staat nu Franciscus van Assisi (1182-1226) centraal. Vanwege zijn radicale keuze voor een leven in vrijwillige armoede, zijn eerbied voor de hele schepping en zijn omgang met vertegenwoordigers van de islam spreekt hij acht eeuwen later nog steeds veel mensen aan. Paus Franciscus is daarvan een goed voorbeeld.

In Assisi, een klein stadje in het dal van Spoleto in Umbrië, een landstreek in het midden van Italië, werd in 1181 of 1182 een jongen geboren in het gezin van de welgestelde lakenkoopman Pietro Bernadone en zijn vrouw Pica de Bourlemont. Eigenlijk heette hij Giovanni, maar zijn vader, die tijdens zijn geboorte voor zaken in Frankrijk verbleef, noemde hem liever Francesco, 'Fransmannetje'. Onder die naam zou hij verder door het leven gaan.

Franciscus had een onbekommerde jeugd, aan geld en luxe was geen gebrek. Hij voelde er weinig voor zijn vader in de zaak op te volgen. Liever werd hij ridder. In 1202 nam hij deel aan een veldtocht tegen Perugia. Het leger van Assisi werd echter verslagen en Franciscus werd gevangengenomen. Ruim een jaar zou hij

in een kerker in Perugia verblijven, waar hij ook ziek werd. Uiteindelijk kocht zijn vader hem vrij en keerde hij naar huis terug. Deze periode zette hem aan het denken over zijn leven en over God.

Bekeringsproces

Dat is het begin van een lang bekeringsproces, waarin hij brak met zijn ouders en de

normen en waarden van hun kringen. Toen hij was hersteld van zijn ziekte en alle ontberingen, wilde hij de draad van zijn oude leven weer oppakken. Het ridderschap wenkte nog steeds. Onderweg naar Apulië voor een nieuwe veldslag kreeg hij in de buurt van Spoleto een droom, waarin hem werd opgedragen terug te keren naar Assisi. Daar zou zijn werkelijke bestemming duidelijk worden. Franciscus gaf zijn dure wapenuitrusting weg en keerde huiswaarts. Hij zou nooit meer wapens dragen.

Twee gebeurtenissen in datzelfde jaar 1205 hadden grote invloed op zijn levensweg. De eerste was een ontmoeting met een melaatse. Normaal zou hij die hebben ontlopen. Nu ging hij op hem af en kuste diens half weggerotte hand. Deze ontmoeting maakte hem gelukkig en hij zou

Vermoedelijk portret van Franciscus

Franciscus
preekt tot de
vogels

daarna geregeld nog melaatsen verzorgen. En hij zou sindsdien steeds partij kiezen voor de zwakkeren in de samenleving. De tweede gebeurtenis vond plaats in het vervallen kerkje van San Damiano, waar Franciscus geregeld kwam bidden. Daar hoorde hij op een gegeven moment een stem zeggen: "Ga, Franciscus, repareer mijn huis, want je ziet dat het op instorten staat." Hij nam de boodschap letterlijk en begon het kerkje op te knappen. Dat financierde hij uit de verkoop van dure stoffen uit de winkel van zijn vader. Die was daarvan niet gecharmeerd en sleepte zoonlief voor de rechter. In 1206 vond de rechtszaak plaats voor de bisschop. Toen vader Bernardone al het geld terug eiste, trok zijn zoon alle kleren uit en gaf ze aan zijn vader met de woorden: "Voortaan zeg ik alleen nog 'Onze Vader die in de hemel is' en niet meer vader Pietro di Bernardone."

Leven in armoede

Na deze breuk met zijn familie ging hij verder met het herstel van het kerkje in San Damiano. Hij leidde daar min of meer het leven van een kluizenaar en kreeg de bijnaam 'Il Poverello' (het armoedzaaiertje). Na enige jaren begon hij in de omtrek te preken met als boodschap liefde, liefde voor de Schepper, liefde voor mens, dier en plant. Die boodschap kreeg weerklank. In april 1208 sloten de eerste twee mannen zich bij hem aan, Bernardus van Quintavalle, een rijk en geleerd man, en Petrus Catani,

een rechtsgeleerde. Een week later volgde Egidius. Ze lazen samen het evangelie om te zien hoe een gezamenlijk leven het beste er uit kon zien en stootten op drie schriftteksten:

"Wilt ge volmaakt zijn, ga dan naar huis, verkoop wat ge bezit en geef het aan de armen; daarmee zult ge een schat in de hemel bezitten. En kom dan terug om Mij te volgen." (Mt. 19, 21)

"En hij vermaande hen: 'Neemt niets mee voor onderweg: geen stok, geen voedsel en geen geld; niemand van u mag dubbele kleding hebben.'" (Lc. 9, 3)

"Wie mijn volgeling wil zijn, moet Mij volgen door zichzelf te verloochenen en zijn kruis op te nemen." (Mt. 16, 24)

Dat was het begin van de Franciscaanse beweging. Toen het aantal broeders tot 12 gegroeid was, gingen zij in 1209 naar de paus om goedkeuring te vragen voor hun levenswijze. Een opmerkelijke actie. In de twaalfde en dertiende eeuw bestond er een grote armoedebeweging in Italië en daarbuiten, die een ascetisch leven voorstond uit protest tegen de rijkdom van de orden, de bisschoppen en de adel. Een deel verkondigde ook religieuze opvattingen, die door de officiële kerk als ketters werden beschouwd (katharen, waldenzen, humiliaten). Paus Innocentius III was na enige aarzeling verheugd, dat Franciscus en kompanen de armoede binnen de kerk wilden beleven, en zo de navolging van Christus in praktijk wilden brengen en gaf zijn toestemming.

Minderbroeders

Ze noemden zich Minderbroeders (*'fratres minores'*). Die naam kan je lezen als een program. In niets wilden zij lijken op de elite van Assisi, die bekend stond als de *'maiores'*. De kleding van de broeders leek aanvankelijk erg op de kleding van eenvoudige landarbeiders: een onderbroek, een habijt van ongeverfde stof met een kap tegen de regen en een eenvoudig touw om het middel in plaats van een riem. Daarin hoorden drie knopen te liggen. Die symboliseerden de geloften van armoede, zuiverheid en gehoorzaamheid. Maar het koord werd ook gebruikt voor een extreme vorm van boetedoening: de zelfkastijding. Pas in latere eeuwen werd de pij kastanjebruin.

Clara

In de daarop volgende jaren groeide het aantal broeders, dat zich bij hem aansloot. Geboeid door zijn boetepreken, maakte in maart 1212 ook een edelvrouw uit Assisi die stap, Chiara di Favarone di Offreduccio (1193/4-1253), beter bekend als Clara van Assisi. Ze koos ook voor een leven in armoede, niet als rondtrekkende prediker, maar teruggetrokken in gebed. Spoedig volgden enige vrouwen uit haar familie- en kennissenkring. Zij namen hun intrek bij het kerkje van San Damiano, de clarissenorde was geboren. Franciscus hielp hen en schreef een korte leefregel, waarin hij beloofde altijd voor de zusters te zullen zorgen.

Franciscus kleedt zich uit en neemt afstand van zijn vader

Franciscus en de sultan

In 1219 reisde Franciscus naar Damiate in Egypte. Niet om zich aan te sluiten bij het leger van de vijfde kruistocht, die daar zijn kamp had opgeslagen, maar om een boodschap van vrede te brengen en wellicht in de hoop om martelaar te worden. Hij slaagde erin om sultan Melek el-Kamil te bezoeken en hem te spreken. Als het Franciscus bedoeling was geweest om de sultan te bekeren, is hem dat niet gelukt. Wel verstonden zij elkaar in het verlangen naar vrede. Na deze ontmoeting bezocht Franciscus waarschijnlijk de heilige plaatsen waar Jezus had geleefd.

Regel

Nog tijdens zijn verblijf in het Midden-Oosten werd Franciscus teruggeroepen naar Italië vanwege problemen in de broederschap. Die bestond inmiddels uit enige duizenden leden. Dat vroeg om meer voorschriften en regels en een sterke bestuurder. Franciscus droeg de bestuurlijke leiding over aan Petrus Catani en legde zichzelf toe op het schrijven van een regel op basis van de besluiten, die de broeders hadden genomen tussen 1209 en 1221. Verschillende versies passeerden de revue. Uiteindelijk zou paus Honorius III in november 1223 de regel goedkeuren. Die geldt nog steeds.

Kerststal

Franciscus wilde graag Christus zo getrouw mogelijk navolgen. Daarom vroeg hij in 1223 toestemming aan de paus om in Greccio een levende kerststal in te richten. Zo zouden de broeders zich nog duidelijker Jezus' armoede voor de geest kunnen halen. Franciscus heeft dus niet de kerststal bedacht, maar heeft wel veel bijgedragen aan de verspreiding van dit idee. Hij stond ook aan de wieg van vele volkse devoties waaronder de kruiswegdevotie.

Laatste jaren

Een leven in armoede is niet bevorderlijk voor de gezondheid. Dat gold ook voor Franciscus. Zijn gezondheidstoestand verslechterde met de jaren. In het Midden-

Franciscus ontmoet de sultan

Oosten had hij een oogkwaal opgelopen en waarschijnlijk ook malaria. Hij trok zich terug in de eenzaamheid van La Verna op de Monte Penna. Daar ontving hij in 1224 de wondtekenen van Christus (*stigmata*) in zijn handen, voeten en zijde. Over zijn pijn sprak hij als over zijn 'lieve zuster', over de dood als 'onze zuster, de lichamelijke dood'. In deze periode schreef hij ook het bekende Zonnelied, waarin hij getuigde van zijn grote liefde voor de schepping. Hoewel in het Zonnelied geen dieren voorkomen, stond Franciscus ook bekend om zijn omgang met dieren. Al aan het begin van zijn bekeerde leven ontdekte hij, dat vogels naar hem luisterden als hij tot hen preekte. Een bekend verhaal getuigt dat hij vrede sloot tussen een wolf en de stad Gubbio, die met elkaar overhoop lagen. Maar zijn liefde voor dieren was niet onbegrensd. Hij moest niets hebben van vliegen, omdat die leefden van het zweet van anderen en niet zelf werkten.

Overlijden en roep van heiligheid

Franciscus stierf op 3 oktober 1226 in Portiuncula, nadat hij eerst vergiffenis had

gevraagd aan broeder ezel, zijn lichaam, dat hij omwille van Christus zo had afgeleefd. Zijn lichaam werd via een omweg naar Assisi gebracht om Clara en haar medezusters de gelegenheid te geven om van hem afscheid te nemen. De volgende dag werd hij begraven in de kerk San Giorgio. Binnen twee jaar werd hij heilig verklaard door paus Gregorius IX, waarna direct begonnen werd met de bouw van de reusachtige San Franciscokerk in Assisi. Met Pinksteren 1230 werd zijn lichaam naar deze kerk overgebracht. Dit gebouw bestond uit twee verdiepingen. De onderkerk diende als pelgrimsoord, waar zieken genezing konden zoeken bij zijn graf. De bovenkerk was gereserveerd voor de broeders en de pausen, die geregeld in Assisi verbleven.

Franciscus richt een levende kersstal in Greccio in

Franciscus preekt voor paus Honorius

Diaconale spiritualiteit

Franciscus van Assisi kun je een diaconale heilige noemen, omdat zijn spiritualiteit gekenmerkt wordt door drie aspecten die van belang zijn voor diaconie: broederschap, nederigheid en vrede.

Franciscus was klein van gestalte. Een van zijn bijnamen luidde dan ook 'il fratello', het brodertje. Hij wilde de broeder zijn van alle mensen. Hij leefde vanuit het besef, dat alle mensen kinderen van God zijn en aan elkaar gegeven. Daarom hield de kring van broederschap niet op bij alle leden van de franciscaanse familie of zelfs van alle christenen. Ook de moslims behoorden daartoe, vandaar zijn reis naar Damiatina voor een ontmoeting met de sultan. En in zijn Zonnelied sprak hij zelfs alle schepselen aan als broeders en zusters.

Een andere bijnaam was 'il poverello', het armoedzaaiertje. Armoede of haar zuster nederigheid is de tweede kern. Bij de melaatsen had Franciscus ontdekt dat de ontmoeting met degenen die normaal buitengesloten werden, hem vrede bracht. Hij wilde daarom een leven leiden dat niets of niemand buitensloot en het schoolvoorbeeld daarvan bood Christus.

Franciscus wilde hem zo radicaal mogelijk navolgen en anderen dienen in eenvoud en armoede. Naast het afzien van de meeste wereldse goederen vroeg Franciscus zijn volgelingen ook om 'de armoede van geest' na te streven, de innerlijke onthechting aan niet-materiële zaken. Ze konden die armoede van geest bereiken door zich te onderwerpen aan tegenslag en vernedering. Daartegen moesten zij zich niet verzetten, maar het aanvaarden als boetedoening.

Een levenswijze als broeder van de minsten bracht niet alleen hemzelf vrede, zo was zijn ervaring, maar leverde

ook vrede op voor de samenleving. Daarom trad hij ook vaak op als vredestitelier. Het verlangen naar vrede komt niet alleen tot uitdrukking in zijn ontmoeting met de sultan, maar bijvoorbeeld ook in zijn benadering van de wolf van Gubbio. Het aan Franciscus toegeschreven gebed om vrede getuigt van het verlangen om instrument van de vrede te zijn.

*Heer, maak mij tot instrument van uw vrede:
laat mij liefde brengen waar haat is,
eenheid waar mensen verdeeld zijn,
vergiffenis aan mensen die zwak zijn,
laat mij hoop geven aan wie niet meer hoopt,
geloof aan wie twijfelt;
laat mij licht brengen waar het duister is
en vreugde waar mensen bedroefd zijn.*

De fresco's van Franciscus zijn van Giotto via Wiki Commons.

www.franciscanen.nl

www.franciscaansebeweging.nl

www.clarissen.nl

www.franciscaanseweg.nl

Matteüs 25:31-45 en het Bijbelse mensbeeld

Archibald L.H.M. van Wieringen is hoogleraar Oude Testament, Tilburg School of Catholic Theology

Matteüs 25:31-45 maakt onderdeel uit van Jezus' laatste toespraak in de hoofdstukken 24-25. Deze toespraak staat bekend als de 'rede over de laatste dingen'.

Die aanduiding is niet adequaat genoeg. We zijn tegen het einde van het evangelie. Jezus is Jeruzalem al ingetrokken, de tempel al betreden. Het Paasfeest is aanstaande. Na deze toespraak volgen de begrafeniszalving van Jezus, het Paasmaal met zijn leerlingen, zijn kruislijdensweg, én zijn opstanding. De laatste dingen betreffen niet een toekomst die ver weg is, maar gaan primair over de nabije toekomst: de bedreiging van Jezus in Jeruzalem en van het Jeruzalem van Jezus. Het lot van Jezus en Jeruzalem gaan hand in hand.

Weest waakzaam

Tegen deze achtergrond klinkt de oproep: *weest waakzaam* (24:42; 25:13). In de oproep tot waakzaamheid ligt de idee besloten dat het Koninkrijk Gods, dat Jezus verkondigt en leeft, ondanks alles, toch aanstaande is. Niet dat we dag en uur kennen, alsof de komst van

het Koninkrijk of het einde der tijden in je agenda op te nemen zijn. Wél dat je deel kan hebben aan die dag en dat uur.

Dat deelnemen aan de komst van het Koninkrijk gaat niet vanzelf, zoals de parabel van de meisjes met de olielampen in 25:1-12 verheldert. Vijf meisjes hebben olie bij zich, vijf hebben geen olie. Olie is essentieel voor een olielamp, anders kan je de lamp niet aansteken en heb je geen licht. Onverwachts klinkt de roep dat de Bruidgom van het Koninkrijk arriveert en de meisjes gaan snel de lampen aansteken. Vijf slagen daarin, vijf niet. Die zouden maar wat graag olie krijgen van de andere meisjes, maar dat is onmogelijk. Olie is namelijk het beeld van geloof. Alles kan je delen, maar inzake het geloof kan je niet tegen iemand zeggen: jij hoeft niet te geloven, dat doe ik wel voor je. Nee, je zal dat echt zélf moeten doen. Het probleem is niet, dat alle meisjes inslapen, dat bij iedereen het geloof kan inslapen, en allen wakker geschud moeten worden. De moeilijkheid ontstaat, wanneer blijkt dat er geen geloof is. Je bent er zélf op aanspreekbaar of je gelooft.

Werken van Barmhartigheid, Meester van Alkmaar (1504)

[Foto: Rijksmuseum]

De talenten

De daaropvolgende parabel, die van de talenten in 25:14-30, bevat een vergelijkbare voorstelling. Of je nu vijf, twee of één talent hebt, is niet van belang. Het gaat niet om het aantal talenten, maar om wat je met die genadegaven doet. Zodra je ermee aan de slag gaat, vermenigvuldigen ze zich als het ware vanzelf. De heer in de parabel zegt daarom tegen iedereen hetzelfde: *uitstekend, goede en trouwe dienaar, over weinig was je trouw, over veel zal ik je aanstellen; ga binnen in de vreugde van je heer* (de verzen 21 en 23). De genadegaven wegstoppen in een kuil en vervolgens een soort slachtofferrol spelen is zinloos.

Toegang tot het Koninkrijk

Wie gelooft, wie de Tora praktiseert, krijgt toegang tot het Koninkrijk. Maar hoe zit het nu met al die mensen die de Tora niet kennen, met de heidenvolkeren? Jezus beschrijft deze situatie met behulp van het beeld van de Mensenzoon, de oordeelsfiguur ontleend aan het boek Daniël, in wie hij zijn eigen toekomst ziet. De Mensenzoon komt voor het oordeel van iedereen, *alle volken* (vers 32). Ze worden in twee groepen gescheiden, rechts de goeden, links de slechten.

De twee groepen worden niet beoordeeld op hun kennis van de Tora - die kunnen ze moeilijk hebben. Het oordeel betreft hun daden: eten voor de hongerigen, drinken voor de dorstigen, kleding voor de naakten, bezoek aan de zieken en de in de gevangenis geworpen gemarginaliseerden. Nee, niet zomaar hun daden, maar wat ze gedaan hebben voor de Mensenzoon. *Ik* was hongerig en je hebt mij te eten gegeven. *Ik* was dorstig en je hebt mij te drinken gegeven. *Ik* was naakt en je hebt mij kleding gegeven. *Ik* was ziek en in de gevangenis en je hebt mij bezocht (de verzen 35-36 en 42-43).

Opvallend is dat beide groepen in reactie dezelfde vraag stellen: wanneer hebben wij u gezien hongerig, dorstig, naakt, ziek, gevangen? Beide groepen weten het niet. De Mensenzoon legt uit: *voorwaar, ik zeg jullie: al wat jullie gedaan hebben voor een dezer*

geringsten van mijn broeders hebben jullie voor mij gedaan (vers 40). Zonder het te weten, hebben de rechtvaardigen de geheimenis van de Tora ontdekt: in het aangezicht van de naaste, zie je het aangezicht van de Mensenzoon. De onrechtvaardigen is dat totaal ontgaan. Bij hen ontbreekt in het antwoord van de Mensenzoon daarom het woord *broeder*. Wie in het aangezicht van de ander de Mensenzoon niet ziet, ziet de ander niet als zijn broeder en zuster.

Theologie van de schepping

Deze idee ligt reeds in de schepping besloten. In Genesis 1:1-2:3 wordt de aarde, de woonplaats van de mens, geordend. Geen chaos, maar alles keurig op zijn plek: licht en donker, land en zee. Zo ook flora en de bewoners van land en zee en lucht, die alle geschapen worden naar hun *soort*. Als een telkens terugkerend refrein klinkt de uitdrukking *naar hun soort*: voor het gras, gewas en de vruchtbomen (de verzen 11-12), voor de zeedieren en de vogels (vers 21) en voor de landdieren (de verzen 24-25). Bij de climax van de schepping, bij de mens, klinkt niet dat deze geschapen is naar zijn soort, alsof zijn bestemming is de soort in stand te houden, maar *naar Gods beeld* (vers 27). De mens is niet immanent, maar transcendent, geschapen naar God toe. In elke mens is het beeld van God zichtbaar. De Tora laat zien hoe je met dat beeld van God moet omgaan. Dat is het geheimenis van de leefwet die de Tora is.

Johannes verwoordt deze opvatting in de tafelgesprekken tijdens het laatste avondmaal (14:8-9). Filippus vraagt: *Heer, toon ons de Vader*. Een overbodig verzoek, want het antwoord is al gelegen in de schepping van de mens. Jezus antwoordt: *wie mij ziet, ziet de Vader; hoe kan je dan zeggen: toon ons de Vader?* Op welke wijze in hem de Vader gezien wordt, heeft Jezus zojuist laten zien in het wassen van de voeten van zijn leerlingen, met de opdracht: *ik heb jullie een voorbeeld gegeven, opdat jullie zouden doen zoals ik jullie gedaan heb* (13:15). Zo maakt Jezus de geheimenis van de Tora ook voor zijn leerlingen toegankelijk.

Wat heet liefde?

De relevantie van 'Fratelli Tutti' voor caritas en diaconie

Prof. Dr. Fred van Iersel is emeritus professor Tilburg University

In het maartnummer is de globale inhoud van de encycliek 'Fratelli Tutti' gepresenteerd. Deze bijdrage beziet de encycliek in haar relatie met caritas en diaconie. Hoewel verschillend, zijn ze ook samen te bezien en de start ligt in de caritas traditie in de katholieke kerk.

De katholieke traditie beziet diaconie breder dan armenzorg. Het gaat om dienst aan de wereld zoals die door God bedoeld en bestemd is. Daaronder vallen het bestrijden van materiële en psychische noden, vaak met een sterke maatschappelijke en politieke component. Diaconie als dienstbetoon hoort bij het christendom, en zij is een van de pijlers van het kerk-zijn in dubbele zin. De kerk heeft de opdracht de armen in de wereld te dienen, en om in haar eigen gemeenschap de armsten te dienen en zo haar opdracht tot gemeenschap waar te maken. Een loepzuivere scheiding tussen diaconie en caritas is er niet. Bij Thomas van Aquino zijn bijvoorbeeld allerlei traktaten over het functioneren van de samenleving in zijn traktaat over de caritas opgenomen, tot en met de beschouwing over oorlogvoering. Wij zouden die nu eerder onder diaconie rangschikken. Het loont de moeite het caritasbegrip te bezien, omdat in 'Fratelli Tutti' liefde een belangrijke plaats inneemt.

het woord naar Gods liefde voor mensen. Ten tweede de liefde, die mensen elkaar krachtens die liefde van God toedragen.

Voor het begrip van 'Fratelli Tutti' zijn de aard en de samenhang tussen deze vormen van liefde belangrijk. Gods liefde voor de mens is een geschenk en niet 'verplicht'. Gods liefde

is bovendien zowel particulier als universeel. Ze is particulier: God is een jaloerse God: Hij duldt geen liefde voor andere (af-)goden, en behandelt Zijn volk als exclusief geprivilegieerd, zelfs als bruid. Dat suggereert exclusiviteit. Tegelijk is de liefde van God voor mensen qua intentie universeel, zeker volgens de Joodse profeten. God heeft alle mensen, alle volken, lief en wil die in Jeruzalem verzamelen. In de christelijke traditie wordt het Pinksterverhaal in deze traditie uitgelegd. De Kerk is

in deze traditie een verzameling mensen (*ek-klesia*: uit de volken geroepen), die als gemeenschap van eenheid vooruitloopt op de toekomstige universele eenheid van de mensen in het verbond met de ene God. Opnieuw: particulier en universeel tegelijk. In de Joodse traditie is dit niet strijdig: zij kent, in tegenstelling tot het Grieks hellenistisch denken, een concrete universaliteit. Goed begrip hiervan is noodzakelijk voor een juist verstaan van de rol van Jodendom en christendom in de wereldgeschiedenis, en voor een correct begrip van het christendom als 'licht der wereld' en 'zout der aarde'. Concrete universaliteit houdt in: het universele is in het

Caritas

Caritas heeft in de christelijke traditie twee theologische betekenissen. Allereerst verwijst

concrete aanwezig, als realiteit en tevens als ontwikkelingskans. Het universele is dus niet (hellenistisch - neoplatoons) pas universeel als het op een abstracte, conceptuele noemer te brengen is - als abstract idee. Het concreet- universele is niet een idee, maar een werkelijkheid met ontwikkelkansen. In de eerste vier eeuwen van het christendom is deze concrete universaliteit in toenemende mate buiten beeld geraakt, vooral sinds de Ebionieten (een groep Messias belijdende Joden) uit de Kerk verdwenen en daarmee de semitische invloed op het christelijk zelfverstaan afnam. Gelukkig is deze benaderingswijze nooit helemaal verdwenen, onder meer vanwege de ijzersterke Joodse verhaaltraditie in het Nieuwe Testament, waarin we tal van sporen van deze concrete universaliteit vinden.

Drie typen liefde

In de encyciek *'Deus Caritas Est'* (25 december 2005) legde paus Benedictus XVI opnieuw uit dat er drie typen liefde zijn, in zekere zin drie niveaus: ten eerste *eros* (liefde met begeerte), ten tweede wederkerige vriendschap (op basis van wederzijdse affiniteit van familieband of gedeelde interesses) en ten derde naastenliefde. De laatste heeft weer het karakter van een (in beginsel eenzijdig) geschenk. De laatste betekenis van liefde is in het christelijk spraakgebruik gaan domineren. In de christelijke bruidsmystiek - die de moraal overstijgt - is de integratie van deze drie niveaus van liefde gerealiseerd; er is geen scheiding, wel onderscheiding. Liefde heeft vaak de dubbele lading gekregen van de liefdesrelatie tussen God en de individuele persoon enerzijds, en de betekenis van metafoor voor de relatie tussen God en Zijn volk anderzijds. Dat zien we bijvoorbeeld terug in de exegese van het Hooglied.

Caritas als naastenliefde

Caritas als naastenliefde heeft overeenkomstige kenmerken als Gods caritas voor mensen. Dit is logisch want caritas is - christelijk verstaan - een antwoord op Gods

voorafgaande liefde. De overeenkomsten zijn dat caritas als naastenliefde zowel individueel als collectief van aard is, en zowel privé als publiek. Bovenal wordt naastenliefde als caritas gekenmerkt door het karakter van het geschenk; ze is gratis, als antwoord op Gods overvloedige gratis liefde.

'Fratelli Tutti'

In *'Fratelli Tutti'* zien we, als het over liefde gaat, iets bijzonders. De paus legt de nadruk op de publieke dimensie van liefde, zelfs de politieke betekenis en relevantie ervan. Paus Franciscus herinnert er zo aan dat niet alleen individuen, maar *volken* (collectieve, publieke sociale en politieke realiteiten) tot

eenheid worden gebracht in de universele liefde van God en dat hier een opdracht ligt. Precies hierop baseert hij - in lijn met de kritiek van paus Leo XIII in zijn (vaak vergeten) encyciek *'Libertas Praestantissimum'* van 1888 - zijn kritiek op het amorele liberalisme, dat de mens ziet als een wezen dat op basis van een a-morele opvatting van vrijheid op basis van eigenbelang handelt, en de kritiek op het populisme met zijn verkeerd

verstaan van de mens als gemeenschapsgericht wezen. Hij sluit hierin aan bij de lijn van de profeten. De manier waarop paus Franciscus de parabel van de Barmhartige Samaritaan bespreekt als bron van morele oriëntatie en wijze waarop hij, evenals in zijn encyciek *'Laudato Si'* de allerarmsten tot toetssteen van beleid maakt, en zijn visie op migratie- en vluchtelingenproblematiek, vertonen de trekken van de concrete universaliteit: 'wat ge aan de minsten der mijnen hebt gedaan, hebt ge aan Mij gedaan'. In wat je doet aan de concrete minste der Zijnen beantwoord je de universele liefde van God en is je liefde daadwerkelijk en potentieel universeel. Het scherpst komt dit naar voren in de pauselijke uitleg van de Barmhartige Samaritaan, vooral nummer 80- 83, waar het particuliere van de mens in nood universele, grens doorbrekende betekenis krijgt.

We zijn allemaal
broeders en zusters
[Foto: Vatican
News]

Caritasinstellingen

Voor het maatschappelijk functioneren van caritasinstellingen in Nederland is het belangrijk dat de christelijke traditie van caritas als naastenliefde ook deze trekken van de goddelijke liefde vertoont: het geschenkkarakter domineert in het verstaan ervan. In de opbouw van de democratische rechts- en verzorgingsstaat na 1945 zijn in een christendemocratisch-rode samenwerking de bijstand en bijzondere bijstand meer als recht verstaan, dat mensen kunnen doen gelden. De noodsituatie is hierbij leidende maatstaf. De katholieke caritas heeft zich in reactie hierop ontwikkeld tot aanvulling op deze verzorgingsarrangementen, onder handhaving van het gevende karakter. Dit komt tot uitdrukking in het niet structuurgerichte karakter van de verleende hulp: het is hulp aan individuele armen, ook niet-gelovigen.

Aan 'Fratelli Tutti' kan de christelijke armenzorg, inclusief de caritas instellingen, de vraag ontlelen, of niet toch meer publieke, politieke en structurele, 'diaconale' zorg kan worden ondersteund. Dit betekent dat de statuten tegen het licht moeten worden gehouden. Die dateren vaak van na de invoering van de bijstandswet, en zijn dus logischerwijs beperkt tot zorg voor uitzonderingen die niet uitkomen met bijstand, bijzondere bijstand en toeslagenregelingen. Dat is mooie en inherent goede zorg. Er zou meer kunnen als caritasinstellingen zich herbronnen op caritas in de langere christelijke traditie en in de christelijke bronteksten. Caritasinstellingen zouden bijvoorbeeld woningbouwcorporaties

opnieuw kunnen uitvinden voor de dak- en thuislozen.

Geschenk versus recht?

De politiek met betrekking tot de arrangementen in de verzorgingsstaat zoals in de periode na de Tweede Wereldoorlog, zoals de bijstandswet lijken een splitsing te weeg te hebben gebracht tussen hulp als recht enerzijds en hulp als geschenk anderzijds. In 'Fratelli Tutti' zien we dat deze zich vanuit de christelijke traditie niet tegen elkaar laten uitspelen. Het recht op zorg komt in 'Fratelli Tutti' voortdurend ter sprake waar de paus pleit voor meer gelijkheid. Want die gelijkheid omvat gelijke (mensen-)rechten, gelijke kansen (op onderwijs en arbeid, gezondheidszorg, etc.), en gelijke uitkomsten (faire en gelijke lonen, gelijkwaardige huisvesting, etc.). In de pauselijke benadering omvat de goddelijke caritas het toekennen van het recht op hulp en zorg. Dit heeft oude papieren in de christelijke traditie. Thomas van Aquino beschrijft bijvoorbeeld in een commentaar op de brief van Paulus aan de Efeziërs hoe de rechtvaardigheid uit goddelijke barmhartigheid voortkomt. Hij benadrukte zo dat genade en recht niet tegen elkaar uit gespeeld kunnen worden.

In onze huidige Westerse cultuur wordt het geschenk helaas vaak wel beschouwd als in contrast met recht. Dat komt omdat het recht de autonomie van het individu versterkt, terwijl dat bij een geschenk maar de vraag is. Het geven van het geschenk is - zo denkt men - een privilege van de gever, dat arbitrair is in de keuze van de ontvanger en de aard van het geschenk, en dat rechtsongelijkheid insluit

of erger: afhankelijk maakt. Zo beschouwd is het toekennen van het recht op bijstand in Nederland, een opheffing van het giftkarakter van de zorg. Dit beeld heeft het imago van caritasinstellingen negatief beïnvloed, en roept vandaag de dag nog weerstand op tegen zichtbare christelijke inbreng bij voedselbanken. Alsof christenen vanuit hun geprivilegieerde mogelijkheid tot hulp willekeur zouden introduceren in het bieden van hulp aan mensen die voedselpakketten nodig hebben.

Vergeving en verzoening

Parallel hieraan is de vraag of het pleidooi van paus Franciscus voor vergeving en verzoening in *'Fratelli Tutti'* (nummers 226-270) ook juridische betekenis kan krijgen. Dit zijn menselijke handelingen waarbij de gift, het geschenk, een rol speelt. Hier zijn ook pogingen toe ondernomen, bijvoorbeeld in de commissies voor 'waarheid en verzoening' die na dictaturen zijn ingericht in verschillende landen. We zien hier dat de ethiek van het geschenk, die voortvloeit uit caritas, wel degelijk vertaald wordt naar het recht. Wie de waarheid vertelt (over moord en foltering), die mag vertrouwen dat van juridische vervolging om de opgebiechte misdaden wordt afgezien. Of het rechtsgevoel van slachtoffers en nabestaanden altijd hiermee gediend is, is de vraag. Maar wie na een genocide of dictatuur de cohesie van de samenleving wil herstellen, heeft het geschenk van verzoening en vergeving nodig.

Vrede

De paragrafen over vrede zijn erg compact en vragen om nadere duiding. Zo had de tekst aan helderheid gewonnen als er niet alleen glasheldere en houdbare kritiek op oorlog en kernwapens was geformuleerd, maar ook een positief concept van 'rechtvaardige vrede' naar voren was gebracht. Dit zou dit tekstgedeelte veel meer samenhang hebben gegeven, meer aandacht voor de proceskant van de vrede hebben kunnen inpassen, en ook de mogelijkheid hebben geboden om het belang van het Handvest van de VN in dezen meer organiek te integreren in het betoog. Dan was ook St. Augustinus met zijn

uitgebalanceerde en gedifferentieerde visie op vrede (en oorlog) er iets minder bekaaid van af gekomen. Nu is mijn indruk dat de paus de traditie van 'rechtvaardige oorlog' gemakkelijk terzijde schuift, in plaats van in te zetten op de vernieuwing ervan. Ik meen bijvoorbeeld dat genocides alleen door snel militair ingrijpen gestopt kunnen worden. Die interventies zijn juridisch gezien geen oorlog, maar ze worden, door het geweldgebruik, wel zo ervaren in de publieke opinie. Heeft de rechtvaardige oorlog in reflectie hierop geen enkele betekenis? Ik meen van wel. Zo heeft de katholieke kerk sinds het Handvest van de VN haar traditie van rechtvaardige oorlog steeds geïnterpreteerd als ethische parallel van het internationaal recht, in het bijzonder artikel 51 van het Handvest (rechtmatige verdediging). Ik heb grote twijfels of de Paus er verstandig aan heeft gedaan om deze parallel tussen haakjes te zetten.

Theologie

Theologisch gezien is *'Fratelli Tutti'* zeer interessant. Moraaltheologisch gezien gaat het om een ethiek van verantwoordelijkheid, verbinding en solidariteit, die wortelt in een spiritualiteit. Overigens wordt dit pleidooi voor verantwoordelijkheid en verbinding paradoxaal meer op een gezindheidsethische wijze uitgewerkt dan op een wijze die aansluit bij courante seculiere vormen van verantwoordelijkheidsethiek. Misschien hangt dit samen met het feit dat in deze encycliek, anders dan in *'Laudato Si'*, weinig expliciete aandacht is voor de zonde. De thematisering van de macht van de zonde zou ten goede zijn gekomen aan aandacht voor de verlossing van het kwade, voorbij de rol van de eigen bekering en praxis daarin. Hier is meer over te zeggen, maar er is in het kader van deze bijdrage geen ruimte meer voor.

'Fratelli Tutti, Encycliek van paus Franciscus over broederlijkheid en sociale vriendschap', Halewijn, Licap, 2021, Licap, ISBN: 9789461962034, 168 pagina's, € 12,00
'Fratelli Tutti. Handreiking bij de derde encycliek van Paus Fransiscus', Adveniat, ISBN: 9789493161627, 2021, 112 pag., € 15,00.

“Diaconie is ontmoeting en samenwerking stimuleren”

Het diaconale interview is met Lonneke Gunnink-van den Berg, pastoraal werker in de Hl. Kruisparochie in Raalte en omgeving en de parochie H. Lebuinus in Deventer en omgeving met diaconale opdracht.

De parochie Heilig Kruis

“De parochie Heilig Kruis is een grote parochie van geloofsgemeenschappen in Broekland, Luttenberg, Haarle, Heeten, Mariënheem, Nieuw-Heeten, Holten en Raalte. De parochie bestaat voor een groot deel uit uitgestrekt agrarisch gebied. Diaconie is de christelijke dienst van zorg en gerechtigheid ten behoeve van mensen in nood. Dit dienstwerk is geënt op het levensvoorbeeld van Jezus Christus, die in woord en daad mensen in nood nabij was. Op allerlei manieren proberen we in onze parochie vorm te geven aan dit dienstwerk. Denk bijvoorbeeld aan bezoekwerk aan zieken en rouwenden of aan materiële hulpverlening door de Parochiële Caritas of aan Missie-, Ontwikkelings- en Vredeswerk door parochiële MOV-contactpersonen. En daar waar mogelijk wordt samenwerking gezocht met andere instanties en organisaties om maatschappelijke problemen op te sporen en op te lossen.”

“We hebben veel anders moeten doen”

Caritas

“In het bestuur van de Parochiële Caritas Instelling zijn bijna alle geloofsgemeenschappen vertegenwoordigd. Onder verantwoording van de PCI Heilig Kruis zijn in de dorpen Raalte, Broekland, Mariënheem, Haarle, Luttenberg, Heeten en Nieuw Heeten caritas werkgroepen of contactpersonen actief. Die band met elkaar is nodig. Want op enkele plaatsen zijn in de komende tijd kerksluitingen gaande. Binnen het bestuur wordt volop van gedachten gewisseld hoe als caritas zichtbaar te blijven, ook nu er minder kerkgebouwen zullen zijn. Caritas wil mensen in nood kunnen helpen en met activiteiten

naams-bekendheid opbouwen. Het bestuur

behandelt de noodverzoeken. De voorzitter bezoekt mensen aan huis en overlegt met het dagelijks bestuur over de uitgaven. Er wordt samengewerkt met het Fonds voor Ons, dat in Heino is opgericht en gesteund wordt door maatschappelijke organisaties. Caritas heeft eigen vermogen. Het afgelopen coronajaar is best moeilijk geweest om contacten met mensen te onderhouden. Veel kerkdiensten konden niet doorgaan en opbrengsten uit

collectes liepen terug. De kerstvieringen worden altijd druk bezocht en de collecte is voor Caritas. Maar dit jaar konden maar 30 mensen aanwezig zijn. Communicatie

is verricht via de parochiedorpsbladen. Er worden artikelen geschreven met enkele voorbeelden van hoe de caritas mensen heeft kunnen helpen. Uit de contacten blijkt dat de meeste mensen wel weet hebben van de caritas. De inkomsten zijn in het coronajaar lager dan in eerdere jaren, maar voldoende om aan de ingediende noodvragen te kunnen voldoen.”

Coronastilte

“In maart vorig jaar kwam de stillegging van de samenleving door de corona-epidemie over ons heen. Al dat parochieleven overdag en 's-avonds kwam stil te liggen. Eigenlijk is er vanaf maart vorig jaar geen sprake meer van het normale parochieleven. We hebben veel anders moeten doen. Ook digitaal. We hebben ons beraden over hoe contacten te

maken en hebben met Pasen Paasattenties uitgedeeld. Niet alleen het caritasbestuur of de vrijwilligers, maar ook de pastores hebben aan die actie meegedaan. Het is een paastasje geworden met een palmtakje, lichtje, paasgroet, een boekje met een Lichtweg ('tegenhanger' van de Kruisweg) en een zakje paaseitjes. Alle lokaties hebben meegedaan en in totaal zijn er tegen de 1.300 paastasjes uitgedeeld. Deze actie was een samenwerking tussen beide parochies Hl. Kruis en H. Lebuinus. Het tasje is telkens persoonlijk bezorgd. Die actie is heel goed geweest voor het netwerken en de reacties zijn hartverwarmend. Daardoor zijn de contacten met de actieve parochianen intensiever geworden.

In deze tijd hebben we ook spullen voor de voedselbank ingezameld bij de vieringen. De caritas heeft goede contacten met de voedselbank in de regio Raalte. Meerdere keren zijn we met de vormelingen bij de voedselbank op bezoek geweest. Er zijn vanuit de voedselbankvrijwilligers korte lijnen naar de caritas en ons als pastores. En als we kunnen bijspringen vanuit de caritas doen we dat. Stichting Vriendendienst Raalte houdt twee dagen in de week een inloopochtend in het parochiecentrum van onze kerk. De Vriendendienst is een zelfregiecentrum voor mensen met (psychische) kwetsbaarheid. Het is heel belangrijk om elkaar te kunnen zien, koffie te drinken, bij te praten. Buren kunnen ook binnen lopen en mee kijken en luisteren. Zelf loop ik eens in de zoveel tijd binnen. Jammer genoeg is deze activiteit door corona gesloten geweest."

Lokaties met werkgroepen

"In de Hl. Kruisparochie zijn de lokale

geloofsgemeenschappen belangrijk. De meeste hebben eigen werkgroepen of contactpersonen voor caritas en Missie, Ontwikkelingswerk en Vrede. De MOV-contactpersonen zijn actief voor de Vastenactie en de Adventsactie. In de Hl. Kruisparochie zijn geen aparte bezoekgroepen. De netwerken in de geloofsgemeenschappen zijn levend genoeg om iedereen mee te nemen. Denk dan aan de organisaties als de Katholieke Bond voor Ouderen, Welzijn ouderen en Zonnebloem. Netwerken is belangrijk in het pastoraat. Nu op verschillende plaatsen een kerk gaat sluiten zijn we gestart met ontmoetingsvieringen. Het zijn bijeenkomsten met koffie, thee, een viering en een maaltijd. Zo kunnen de mensen elkaar tegenkomen en hebben we als pastores ook mogelijkheden om mensen te ontmoeten. In Raalte is ook de traditie van eens in het jaar een ziekentriduüm. Het is een ontmoetingsdag met ouderen, zieken en familie en mantelzorgers. Altijd een belangrijke dag. Maar door de corona is die dag vorig jaar niet doorgegaan en voor dit jaar is het nog zeer de vraag. Het is feitelijk ziekenapostolaat."

Kerk in Platteland

"In de Hl Kruis is een werkgroep Kerk in Platteland actief. Via die werkgroep ontwikkelen we contacten met de agrarische families. We doen aan ontmoetingen thuis. Er zijn boerderijvieringen, die altijd druk bezocht worden. Op een boeren erf in een schuur is er rond een bepaald thema een gebedsviering en mensen hebben vanuit hun boerenleven inbreng met verhalen en teksten. En er is een boerenpelgrimstocht opgezet.

Lonneke Gunnink-van den Berg is in 1968 in Veghel geboren en brengt in Brabant haar jeugd door. Met 18 jaar gaat ze aan de RU Utrecht muziekwetenschap studeren, waar ze in 1992 afstudeert. Ze trouwt met haar man en wordt kerkmusicus in Zwolle en omgeving, organist, dirigent van koren, muzikleider op allerlei plaatsen. In 2000 is ze theologie gaan studeren aan de Katholieke Theologische Universiteit Utrecht, waar ze in 2006 haar master behaalt. Ze krijgt haar eerste pastorale opdracht in het parochieverband Noord-Oost Salland. In 2015 wordt ze pastoraal werker in de Hl. Kruisparochie in Raalte, waar al snel de Hl. Lebuinus uit Deventer bij komt. Al die jaren heeft ze het aandachtsveld diaconie bij haar pastorale werk mogen invullen.

Lonneke Gunnink-
van den Berg

Een groep van ongeveer 20 deelnemers heeft een wandeltocht op het platteland, naar bedrijven, over de akkers, langs waterlopen en randbegroeiing. En al lopend kunnen de deelnemers met elkaar in gesprek over de boerenwaarden in hun leven. Begin- en eindpunt is een boerderij, waar niet alleen de geestelijke, maar ook de inwendige mens onthaald wordt. In de coronatijd hebben we ook hier minder contacten kunnen hebben dan voorgenomen. Een vrouw in de werkgroep heeft een podcast opgezet, waarin ze gesprekken met agrariërs opneemt, die via de site te beluisteren zijn. Dat is een nieuw medium en werkt verrassend goed. De verhalen van boerenfamilies blijven belangrijk om te vertellen, er naar te luisteren, aan elkaar door te geven.

Salland kent van oudsher een oogstdankfeest, de Stöppelhaene. Als de rogge en het haver van de akker zijn gehaald, opent het feest. Vanaf 1951 wordt dit bijzondere feest centraal gehouden. Er zijn dan veel activiteiten, waaronder het grote oogstfeest. De oecumenische Werkgroep Ontwikkelingssamenwerking Raalte (WOR) bepaalt aan welk doel de oogstgiften worden toegekend (niet meer in natura maar in geld). Elk jaar maakt de WOR een goed doel bekend in de sfeer van missie en ontwikkelingssamenwerking, die tijdens de Stöppelhaene dan de cheque ontvangt van de kerkleiders. Helaas hebben we vorig jaar geen oogstfeest kunnen vieren en het is maar de vraag of het dit jaar kan."

Lebuinusparochie Deventer

"De Hl. Lebuinusparochie omvat de stad Deventer en de omliggende plaatsen Wijhe, Boerhaar, Olst, Boskamp, Schalkhaar, Lettele, en de dorp/stadsdelen van Deventer Colmschate en De Worp. Het is een mix van stad en platteland. De grote lijn in de toekomstige ontwikkelingen laat een trend van minder kerkelijke betrokkenheid zien. Het is niet mogelijk om alle bestaande kerken open te houden. In het nieuwe beleid gaan we er vanuit dat we in de parochie twee kerkgebouwen, in Deventer als stad en in Boerhaar, in het buitengebied, actief kunnen houden.

Het PCI bestuur van deze parochie bestaat uit drie mensen. Hier is er dus een andere structuur gekomen dan in Raalte en omgeving. Er zijn minder vrijwilligers actief in werkgroepen caritas. Er is een werkgroep Caritas actief in Wijhe en Boerhaar. Binnen het bestuur praten we met elkaar over de toekomst. Er zijn meer hulpvragen in Deventer dan in Raalte. Er zijn ook meer diaconale organisaties actief, die kennis van de stad hebben en met hun activiteiten ook hulp bieden, zoals inloophuis activiteiten. Denk aan het Meester Geertshuis, de Herberg van Ars, en het Kruispunt Diaconaal Deventer. Dat is een samenwerking met de Protestantse Gemeente, Present Deventer, House of Hope, Leger des Heils, de Lebuinusparochie en nog een aantal andere kerken / organisaties. Er is een voedselbank en een kledingbank. Er

wordt veel diaconale activiteit verricht, vaak samen. Met netwerken gaat het beter dan alleen. De inloophuis organisaties vragen bij noodhulpvragen ook geld aan de PCI.”

“We nemen vanuit deze diaconale netwerken deel aan een klankbordgroep van de gemeente over het minimabeleid en de schuldhelpverlening, o.a. voor kinderen in armoede. We kunnen hier signalen afgeven op grond van onze ervaringen. We hebben input gegeven op een evaluatie van het sociaal beleid. En we kunnen tips geven voor de ontwikkeling van beleid. Het is bijzonder dat we als kerken door de gemeente gezien en erkend worden in ons werk.”

Bezoekgroepen

“In de Lebuinusparochie zijn er bezoekgroepen en bezoekerwerkers. Zij doen hun bezoekwerk met veel liefde en passie. Meerdere keren per jaar is er onderling contact en overleg. Vanuit dit bezoekwerk is een lotgenotengroep opgezet voor mensen die een partner hebben verloren of ouders, die een overleden kind hebben. In deze laatste groep stelden we voor om met mensen vanuit verschillende ervaringen eigen groepen te maken, maar de ruim 20 mensen wilden samen in een groep om zo elkaar, juist bij verschillende ervaringen met overlijden, te kunnen bijstaan. Corona heeft ook hier het groepswerk parten gespeeld. Maar de mensen hebben contacten onderhouden op andere manieren. Nu denken we na over het bij elkaar brengen van een nieuwe groep lotgenoten.”

Diaconale groepen

“In Wijhe is er een diaconale groep, die actief is als Kerk en Samenlevingsgroep. Ook hier is het netwerken en het oecumenisch samenwerken belangrijk. Gezinnen met kinderen in armoede hebben in de zomer een tasje ontvangen, met kleine cadeaus en bonnen voor een uitje. Rond de stad is een werkgroep Landbouw en Kerken actief. Die werkt oecumenisch en ook hier zijn boerderijvieringen

een belangrijk middel voor contact en ontmoeting. Vaak kent zo’n viering een thema, waarbij verschillende ervaringen worden uitgewisseld. In coronatijd hebben we weinig samenkomsten kunnen doen. Maar er liggen plannen klaar om uit te gaan voeren als corona-beperkingen versoepeld gaan worden en als iedereen voldoende is gevaccineerd. We hopen dat in augustus weer een boerderijviering mogelijk kan zijn. Er is veel te doen rond boeren ondernemers in de samenleving. Enerzijds zijn boeren actief met de transitie van hun manier van agariëren

**“Ontmoeten,
present zijn en
samen iets doen
is de ziel van
alles”**

zijn. Anderzijds krijgen zij en hebben zij een rol in de transitie naar een duurzamere economie. Richting de agrarische wereld gaan voortdurend nieuwe richtlijnen, verwachtingen, kaders

uit, die veel discussie oproepen. Niet altijd zijn de van de politiek afkomstige plannen goed doordacht, zoals het afgelopen jaar rond bijvoorbeeld de CO2 uitstoot is bewezen.”

Diaconaal present zijn

“Het belangrijkste van al die diaconale inzet is dat mensen elkaar opzoeken om samen iets te kunnen doen en voor elkaar te betekenen. Als pastoraal werker probeer je activiteiten op te zetten en te stimuleren, waardoor mensen in groepen, persoonlijk en/of digitaal, ontmoeting en samenzijn tot stand kunnen brengen. Ook willen we op allerlei manieren zichtbaar maken wat we diaconaal doen. Daar zijn digitale vormen van communicatie belangrijker bij geworden. Door de coronabeperkingen is het er het afgelopen jaar allemaal niet gemakkelijker op geworden. Wat dat betreft zal het fijn zijn als het kerkelijk leven weer zijn normale gang van zaken kan oppakken. Want binnen dat kerkelijk leven is ontmoeten, present zijn en samen iets doen de kern, de ziel van alles.”

Tekst en foto's zijn door Hub Crijns
www.heiligkruis.nl
www.heiligelebuinus.nl

Maaltijden voor daklozen

“Een wereldreis achter het fornuis”

Isabelle Pradier is Meals for the Homeless coördinator bij Church of our Saviour

Meals for the Homeless serveert twee keer per maand een warme maaltijd van drie gangen aan 120 daklozen in Den Haag.

De maaltijden bestaan uit warme soep in de wintermaanden of salade in de zomer, een warm hoofdgerecht (met een vegetarische optie) en een lekker toetje. Daarna is er koffie of thee. Iedereen vertrekt met een stuk fruit. Alle maaltijden zijn met gezonde en verse ingrediënten door verschillende koks klaargemaakt. Voor Kerst, Pasen of andere speciale gelegenheden (Valentijn...) worden extra kadootjes gegeven. Wij hebben bijvoorbeeld, in samenwerking met de scouts of met scholen, schoenendoosjes met mooie toiletartikelen kunnen geven.

Meer dan een maaltijd

Deze maaltijden zijn, naast lekker en gezond eten, een ontmoetingsplek geworden, waar de daklozen op een gezellige manier met elkaar in contact komen en informatie en ervaringen kunnen uitwisselen. Ook kunnen zij met de straatpastor over hun problemen praten. Voor degenen die willen, is er voor de maaltijd een oecumenische dienst. Het voedsel dat overblijft wordt in dozen verpakt en door de straatpastor uitgedeeld aan de meest behoeftigen.

Geschiedenis

‘Meals for the Homeless’ is een initiatief van de Church of our Saviour, de Engelstalige rooms-katholieke internationale kerk in Den Haag. Het is begonnen in 2006. Het idee was om de daklozen één keer per maand, in plaats van hun gebruikelijke kop soep met broodje, een echte warme maaltijd te serveren. Vanwege het succes van de actie is één keer per maand twee keer per maand geworden,

elke tweede en vierde vrijdag van de maand. Vervolgens zijn voor de overige vrijdagen andere organisaties bijgesprongen. In het begin deden 30 tot 60 mensen mee en thans komen 120 gasten eten. Dit maximale aantal wordt bepaald door de capaciteit van de zaal. Als er meer mensen dan 120 mensen komen, krijgen deze mensen een restaurant-voucher ter waarde van 10 euro.

Wie helpt?

De kern van de vrijwilligers, die komen helpen, wordt gevormd door parochianen van Church of our Saviour. De parochie is een cruciale ondersteuning en biedt een geweldige manier om te communiceren en vrijwilligers te werven. Door berichten in de wekelijkse nieuwsbrief blijven de parochianen op de hoogte van de activiteiten en kan, als het nodig is, om helpers gevraagd worden. Normaal gesproken zijn er voor een maaltijd aan tafel vijftien vrijwilligers nodig. Een kok, met twee tot drie andere koks die helpen in de keuken, vijf mensen die in de eetzaal serveren, drie personen voor de afwas, en drie mensen voor de eindschoonmaak. Meals for the Homeless werkt samen met het Straatpastoraat in Den Haag en met Internationale Scholen (American School of The Hague (ASH), British School in The Netherlands (BSN), International School of The Hague (ISH)) in Den Haag. Studenten komen helpen met serveren en schoonmaken. Het is hun manier om zichzelf nuttig te maken en een andere kant van de wereld te zien. Tijdens het schooljaar, organiseren studenten ook campagne acties met betrekking tot de daklozen: het verzamelen van voeding en toiletartikelen, het koken voor de daklozen, enzovoorts.

Kok Isabelle (linksvoor) met vrijwilligster AnnaRita, Kristin, Gladys, Isa Neveen [Fotograaf: Isabelle Pradier]

De organisatie

In overleg met de koks wordt een schema opgesteld wie wanneer kookt. Een week van tevoren worden vrijwilligers gevraagd wie er die vrijdag kan komen helpen. De woensdag daarvoor wordt de indeling naar de vrijwilligers gestuurd. Ter plaatse krijgt iedereen instructies. De koks doen de inkoop en koken met verse ingrediënten. Ter plaatse mogen zij gebruik maken van een professionele keuken.

Helpen koken is een leuke ervaring

De leukste kant van de keuken is de rijkdom in de verschillende smaken en manieren van koken al naar gelang de nationaliteit van de koks. Vanwege het internationale karakter van de parochie zijn de koks Italiaans, Frans, Iers, Indiaans, Amerikaans, Colombiaans, enzovoorts. Er zijn interessante discussies en er dienen diplomatieke compromissen gesloten te worden: “Parmeggiano” of “Gruyere”? Koken voor de daklozen wordt een reis van leuke avonturen en ontdekkingen, een wereldreis achter het fornuis. Het resultaat is altijd een uitstekend gerecht. Aan de kant van de eetzaal is de erkenning van de gasten het leukste aspect. Geen dak hebben betekent niet geen smaak hebben. Als er te veel zout of suiker in het eten zit, zullen zij het zeker laten weten en dat is prima. Eén

keer nam een gast de straatpastor, apart en zei tegen haar: “Mevrouw, ik heb nog nooit, echt nooit van mijn leven zo lekker gegeten! En ik kan u zeggen, er was een tijd in mijn leven, dat ik naar de beste restaurants kon gaan. Hartelijk bedankt!” Natuurlijk zijn na dit gesprek de koks gefeliciteerd. Hoewel afwassen en schoonmaken minder leuk is, gaan ook de vrijwilligers die dit werk doen met een voldaan gevoel terug naar huis.

Covid19 aanpassingen

Ondanks de lockdowns in het afgelopen jaar en de strenge maatregelen wat betreft afstand en bijeenkomsten, is Meals for the Homeless nooit gestopt met het verstrekken van maaltijden aan de daklozen. Sinds maart 2020 zijn er geen maaltijden aan tafel meer (helaas), maar afhaal tasjes. In deze tasjes zit een warm gerecht, een toetje, een stuk fruit en brood. Wij werken in deze coronatijden met zo weinig mogelijk mensen. Vier koks koken elk thuis dertig porties van een hoofdgerecht. Een andere kok maakt thuis honderdtwintig toetjes. Zij leveren alles bij de voordeur van de straatpastor af. Op vrijdagmiddag zijn er drie personen ter plaatse. Een kok warmt de maaltijden op en verdeelt de warme gerechten over honderd twintig plastic bakjes. Twee andere personen maken de tasjes klaar. Het team van het straatpastoraat verdeelt daarna de tasjes buiten aan de daklozen. Sinds maart 2020 heeft Meals for the Homeless meer dan 2.000 maaltijden aan de daklozen verstrekt. Zowel de daklozen als de organisatoren missen het contact, de warmte van de eetzaal, de gezelligheid van een gezonde en lekkere maaltijd op een tafel, en lekker babbelen met de vrienden. Toch zijn alle gasten blij om warm te kunnen eten. Iedereen kijkt er naar uit om terug te keren naar de maaltijden binnen aan tafel.

Meer informatie is beschikbaar via Isabelle Pradier of Anne McMahon op e-mailadres homelessdinnercs@gmail.com. Alle donaties zijn welkom. Voor twee euro kunnen de koks een lekkere en voedzame maaltijd bereiden.
<https://parish.nl/> Church of our Savior The Hague

Diaconie: het evangelie doen?

Over diaconie en spiritualiteit Deel 1

Hans Oldenhof is emeritus diaconaal pastoraal werker

Onlangs nam ik afscheid als diocesaan diaconaal werker van het aartsbisdom Utrecht. Bijna veertig jaar heb ik voor de kerk gewerkt, vooral als pastoraal werker in parochies, in een drietal bisdommen.

De laatste twintig jaar kwam diaconie daarbij steeds centraler te staan. In de tweedelijns functie sinds november 2018 en door corona kwam er meer tijd voor reflectie. Vragen die me al langer bezighielden kregen nu de ruimte. Wat drijft de gemiddelde katholieke vrijwilliger in caritasbesturen en -werkgroepen en in allerlei diaconale projecten?

Hans Oldenhof

[Fotograaf: Roland Enthoven]

Diaconale passie en geloof

Er wordt enorm veel werk verzet, door denkers en doeners. Daaronder zit veel morele passie. Dit onrecht, deze armoede, dit isolement mag niet voortbestaan! Deze passie moet iets te maken hebben met hun katholiek zijn. Maar hoe verwoorden vrijwilligers hun drijfveren? Welke relatie is er tussen hun morele passie en hun geloofsbeleving? Een algemene aanname onder leden van pastorale teams is dat vele parochianen, en dus ook de diaconale vrijwilligers onder hen, delen in een wijdverbreide geloofsverlegenheid. In hoeverre klopt dat? Kan diaconale inzet bijdragen aan het doorbreken van die geloofsverlegenheid? En zo ja, hoe? Als je deze thematiek in kaart brengt wordt ook duidelijker hoe je geloofscommunicatie kunt bevorderen in het diaconale veld, met oog op de persoonlijke groei van mensen maar ook om de diaconale inzet te versterken. Bezielde inzet van een collectief geeft de inzet meer kwaliteit en de dragers meer voldoening. Er is dan ook meer vermogen om goed om te gaan met tegenslag, teleurstellingen, eigen tekortkomingen en spanningen in de groep of in het contact met degenen voor wie je jezelf inzet.

Een braakliggend veld

Wil je dit wetenschappelijk aanpakken, dan is een groot kwalitatief onderzoek nodig met de nodige diepte-interviews. Die weg ben ik niet opgegaan (en dat zou ik ook niet kunnen). Ik ben een man van de pastorale praktijk, die onderweg hardop probeert na te denken, samen met anderen. In parochies heb ik heel verschillende mensen

ontmoet. Gaandeweg vielen me wat betreft de verwoording van de motivatie een aantal veel voorkomende kenmerken op. Ik heb ze verwerkt in een lezing en zo diaconale vrijwilligers een spiegel voorgehouden. En wat bleek? Ze herkenden zich er heel vaak in. Ze, dat waren vooral mensen van mijn eigen generatie, zeg maar mensen vanaf een jaar of zestig; de leeftijdsgroep die bij diaconale inzet (net als in de hele kerk) oververtegenwoordigd is. Ze herkenden zich tot hun verrassing vaak in wat ik hen voorhield. Dat leidde tot interessante gesprekken. Diaconale vrijwilligers die ook actief waren in de liturgie, als voorganger, lector of liturgiegroep, gingen met wat meer afstand kijken naar hun geloofstaal. Ook professionele voorgangers werden aan het denken gezet. Bij mijn afscheid heb ik mijn bevindingen neergelegd in een brochure onder de titel *'Geroepen en gedragen'*, die door het aartsbisdom is uitgegeven. In een aantal artikelen vat ik een en ander voor u samen. Niet als 'de waarheid' over het thema diaconie en spiritualiteit, maar als een aanzet tot gesprek over wat ons drijft.

Geloofservaringen

Eigenschappen van vrijwilligers vallen op als je kijkt van enige afstand, bijvoorbeeld als beroepskracht. Ik ken meerdere pastoraal werkenden die net als ik een groeiproces hebben doorgemaakt, waardoor ze spiritueler én orthodoxer zijn geworden in de loop der tijd. Mede daarom zijn ze ook nog steeds werkzaam in de kerk. In dat groeiproces spelen nogal eens religieuze en mystieke ervaringen een rol, waardoor de eigen geloofsbeleving werd verdiept. Wie eenmaal een zeker gevoel ontwikkelt voor wat bedoeld wordt met 'uit Gods genade te leven' kan niet anders dan zoeken naar een andere, meer persoonlijke en doorleefde taal voor de eigen diepste drijfveren. Ik bemerk bij hen eenzelfde afkeer van alle gemoraliseer in de kerk; blijkbaar hebben we los van, maar ook met elkaar ontdekt

dat spiritualiteit toch iets anders is dan idealen, waarden en normen. Maar het in morele termen verwoorden van de eigen drijfveren is wijdverbreid onder vrijwilligers. Als je hier als gelovige achter komt, welke weg kun je dan gaan naar meer verdieping? En hoe kunnen beroepskrachten dat proces ondersteunen?

Ik voel me thuis bij de franciscaanse spiritualiteit, die heel diaconaal is. Daarom begin ik ook deze artikelenreeks met het bekende gebed uit 1205 van Franciscus van Assisi voor het kruis van San Damiano: *Hoogste, roemrijke God, Verlicht de duisternis van mijn hart en geef mij het ware geloof, de gegronde hoop en de onverdeelde liefde, het aanvoelen en de kennis, Heer, om uw heilige en*

waarachtige opdracht te kunnen uitvoeren. Amen. In dit gebed en de innerlijke houding die daarbij past ligt wat ik wil zeggen bondig samengevat.

Een contemplatieve levenshouding

Je kunt een diepere samenhang vermoeden, maar toch geen greep op krijgen op de materie waarmee je worstelt. Totdat je een sleutelwoord wordt aangereikt. In relatie tot de

thematiek van morele passie en spiritualiteit kreeg ik dat sleutelwoord van Erik Borgman in zijn boek *'Leven van wat komt'*. Het woord is: een contemplatieve levenshouding. Wat dat is maakte hij me duidelijk aan de hand van de geloofsbeleving van Marga Klompé, de katholieke minister die in 1963 het voorstel voor de Algemene Bijstandswet indiende. Haar leven kende een dagelijkse wisselwerking tussen actie en contemplatie. Die wisselwerking leidde bij haar tot een bepaalde levenshouding. In mijn lezingen heb ik die als volgt verwoord:

'Ik zie een uitdaging op een terrein waar ik talent heb. Ik voel me onzeker of ik dit wel aankan. Toch voelt het als een roeping; God doet een appèl op mij hier en nu. Ik durf het aan vanuit het vertrouwen dat God me zal bijstaan. Ik breng mijn ervaringen, mijn vallen en opstaan, in gebed voor God. Ik ervaar steeds

weer dat ik geleid word en gesteund, ook als ik heel ergens anders uitkom dan waar ik eerst dacht. En als ik verward ben of de weg kwijt, dan zie ik dat onder ogen. Ik voel me dan uitgedaagd en op weg gestuurd naar het onbekende. Ik durf het aan.'

Je voelt al dat dit breder speelt dan alleen in het veld van de diaconie. Het raakt in feite ons hele mens zijn. Daarom nog een andere formulering, waardoor ook duidelijker wordt waarom mijn essay de titel 'Geroepen en gedragen' kreeg. Ik ervaar diep van binnen dat ik in dit werk, deze vriendschap, deze rol, deze diaconale relatie helemaal op mijn plaats ben. Ik kan daar zijn en doen waarvoor ik op deze wereld ben gekomen. Ik blijf kwetsbaar en beperkt, maar ik krijg wat ik nodig heb. Dat geldt ook voor tijden van crisis en verwarring. Die ervaar ik ook als een geschenk. Ik besef dat ik op weg gestuurd word, ook naar het onbekende, en ik durf het aan. Allerlei dingen die gebeuren zijn geen toeval: dit is het werk van de Voorzienigheid, van Gods Geest, van Christus in ons midden. Het kan zijn dat ik de zin van wat er gebeurt totaal niet begrijp. Maar op een gegeven moment openbaart deze zich. God roept niet alleen, maar Hij draagt ons ook.

Katholiek en protestant, samen op zoek

Teksten over de Schepper, over Christus en over de heilige Geest kunnen heel afstandelijk overkomen. Bij veel katholieken raken ze vaak niet aan hun beleving. We worden warmer als we, bijvoorbeeld aan het begin van een diaconale vergadering, een tekst voorlezen of horen over idealen, over rechtvaardigheid en dat situaties godgeklagd zijn. Teksten vol morele passie dus, waarbij de relatie tot God niet direct ter sprake hoeft te komen. Protestantse diakenen bidden vaak aan het begin en het einde van een vergadering wel tot God. Dan klinken vaak varianten op "niet om onze verdiensten, maar door Uw genade alleen". Een cultuurverschil, inderdaad. En ook een theologisch verschil: katholieken mogen van hun traditie uit eerder trots zijn op de goede werken die ze doen. Want we vertrouwen er eerder op 'dat God door ons mensen werkt'. Een katholiek zegt eerder 'dat

hij met de genade meewerkt' en is beducht voor te grote (religieuze) woorden; wij doen ook maar wat we denken dat we moeten doen. Maar kunnen wij katholieken ook niet heel serieus zijn in ons morele spreken? Bijvoorbeeld als we onze drijfveren verwoorden door te zeggen 'Ik Kan Niet Tegen Onrechtvaardigheid'?

Religieuze taal

Grote woorden over morele passie (katholieken) of vaak het woord 'God' in de mond nemen (protestanten) is beide geen garantie voor een spiritueel leven. Ik heb meegemaakt dat katholieken (mijns inziens terecht) moeite hadden met de sfeer van heilig moeten en de bloedserieuze sfeer die onder sommige protestantse diakenen kan heersen. Waar is de levensvreugde, de humor en de zelfspot? Als je met elkaar samenwerkt, doe je dat vanuit een bezieling die protestanten eerder religieus en katholieken eerder moreel verwoorden. Maar woorden zeggen niet alles. Ik durf de stelling aan dat zowel protestanten als katholieken baat hebben bij een religieuze taal die werkelijk uit het hart komt, de beleving raakt, de soms tegenstrijdige gevoelens in het hier en nu serieus neemt, en de ziel opent voor het mysterie van Gods verborgen nabijheid. Ik werd getroffen door een uitspraak van Rudolf Otto (†1937), een Duitse theoloog en godsdienstwetenschapper. Hij was luthers, en staat daarmee tussen katholieken en calvinisten in. Hij omschreef kernachtig waaraan ware religie haar aantrekkingskracht ontleent: 'Godsdienst is de beleving van het mysterie en het komt tot uiting als het gevoel zich openstelt voor de indrukken van het eeuwige dat verschijnt door de sluier van het tijdelijke.'

Hans Oldenhof, 'Geroepen en gedragen. Reflecties over diaconie en spiritualiteit', aartsbisdom Utrecht, 2021
https://3eenheidparochie.nl/images/Nieuwegein/Documents/Essay_Hans_Oldenhof_spreads.pdf

Diaconie en Caritas doe je gewoon

Wilchard Cooijmans is diaken in de Hl. Odaparochie in Sint Oedenrode

Diaconie is het liefdewerk van de Kerk en daarmee “een onmisbare uitdrukking van het diepste wezen van de Kerk”, zoals paus Benedictus schreef in zijn encycliek ‘Deus Caritas Est’ (God is Liefde).

Onze huidige paus geeft als geen ander gestalte aan deze dimensie van Kerk-zijn, mede door zijn diepe overtuiging dat wij zelf geroepen zijn uit barmhartigheid. Dit inzicht ontleent hij aan een meditatie van de middeleeuwse monnik Beda, die zich afvroeg hoe het toch mogelijk was, dat de geroepen apostelen, waaronder de tollenaar Mattheüs, direct zonder enig dralen Jezus volgden. Beda had er een verklaring voor: De barmhartige blik van Jezus.

De bladeren van het geloof

In de jonge Kerk neemt de caritas een belangrijke plaats in. Het bepaalt in hoge mate de aantrekkelijkheid van die Kerk. In de Handelingen van de Apostelen (2, 42) lezen we: Zij legden zich ernstig toe op de leer der apostelen (catechese); bleven trouw aan het gemeenschappelijk leven (diaconie); ijverig in het breken van het brood (Eucharistie); en in het gebed (liturgie en (persoonlijk) gebed). Een klavertjevier mag je zeggen en wie scheurt daar nu een blaadje van af?

Caritas en diaconie

De woorden “caritas” en “diaconie” worden nogal eens door elkaar gebruikt. Caritas is het Griekse woord voor Liefde. Hiermee wordt dan het liefdewerk van de Kerk bedoeld. Het woord diaconie bestaat uit 2 delen: “dia”, denk maar aan de oude dia’s, betekent “zien of zicht hebben op”; “koinè” betekent “het gemeenschappelijke”. Met het woord ‘diaconie’ wordt dan het liefdewerk van de Kerk bedoeld, meer benaderd als

dienst aan de gemeenschap en dienst om de gemeenschap in stand te houden, indachtig de Bijbelwoorden: Zij bleven trouw aan het gemeenschappelijk leven.

Caritas is het vanuit christelijke overtuiging gestalte geven aan de opdracht van de Kerk om dienstbaar te zijn aan de samenleving door aandacht te wijden aan de concrete noden en behoeften van personen en groepen van personen en daardoor bij te dragen aan het bevorderen van de sociale rechtvaardigheid (cf. canon 222 CIC§2).

Diaconie is allerlei manieren waarop groepen van christenen (waaronder parochies) zich solidariseren met mensen in nood en/of werken aan het oplossen van maatschappelijke problemen. (Nederlandse bisschoppenconferentie, 1988).

Van iedere gedoopte Christen wordt met het dubbelgebod van de Liefde - God liefhebben met heel ons hart, met heel onze ziel, heel ons verstand en uit alle kracht én de naaste liefhebben als jezelf - gevraagd om de naaste daadwerkelijk (Jak. 2, 14-26) lief te hebben, door je vooral als naaste op te stellen. Zie het verhaal van de Barmhartige Samaritaan (Lc. 10, 25-37).

Daarenboven zal de diaconie omwille van de continuïteit en haar complexiteit moeten worden georganiseerd.

Concrete taken van diaconie en caritas

Diaconie en caritas zijn handelingen, daden. Concrete aandachtsgebieden, zoals armenzorg; ziekenzorg, ziekenbezoek; ouderen, alleenstaanden, eenzamen; rouwbezoek; gehandicapten; (ex-)gevangenen; vluchtelingenwerk; Wet Maatschappelijke Ondersteuning (WMO); schuldhulpverlening; scholieren en studenten; migranten, gastarbeiders, allochtonen, seizoenwerkers; gerechtigheid en vrede;

PCI bestuur De Goede Herder - Vlnr: Sjef den Uijl, José van Boxmeer, Thom van Dommelen, Wilchard Coojmans, Bart Lathouwers, André van de Warenburg
[Foto: Archief PCI bestuur]

heelheid van de schepping, milieu; missie en Ontwikkelingswerk (MOV).

Vanaf het einde van de 19e eeuw heeft de Kerk een gedegen Sociale Leer van de Kerk uitgewerkt. Deze Sociale Leer is ontwikkeld via pauselijke encyclieken. Concilies, brieven van Bisschoppenconferenties, Vastenbrieven van bisschoppen. De vier pijlers van de Sociale Leer zijn de menselijke waardigheid; solidariteit, ook grensoverschrijdend en daarmee wereldwijd; subsidiariteit, wat wil zeggen dat verantwoordelijkheden op het laagste niveau moeten worden neergelegd; en het *Bonum Commune* ofwel het algemeen goede. Het gaat er dan om dat ik niet kies wat alleen voor mij of ons goed is, maar juist voor iedereen.

Rode draad daaraan is de mogelijkheden voor het individu om in vrijheid en gelukkig te mogen leven, een gezin te kunnen stichten en goed te kunnen werken en wonen.

Johannes Paulus II heeft onderstreept dat de Verlossing van de mens in de Verrijzenis van Christus wordt gevonden, maar dat die verlossing dan wel alle aspecten van het menselijk leven betreft. Mogelijkheden een gezin te stichten en te onderhouden, gezondheidszorg, bescherming tegen armoede, eerlijk werk tegen een eerlijke beloning, vrijheid en vrijheid om zich te verenigen en invloed uit te oefenen op het bestuur, enz.. Met de encycliek

'Laudato Si' (Lof zij U!) heeft paus Franciscus recent aandacht gevraagd voor de heelheid van de Schepping, de milieuvraagstukken, die dat met zich brengt en de gevolgen daarvan voor de armen en de dreigende toename van de kloof tussen arm en rijk. Vanwege het grote belang van het gemeenschappelijk leven, willen wij de diaconie in onze parochie versterken.

Parochiële Caritas Instelling "De Goede Herder"

Op 1 juni 2015 werd de Parochiële Caritas Instelling (PCI) van onze parochie opgericht. Als naam kozen we voor "De Goede Herder", waarmee we verwijzen naar de kerk van Eerschot, die helaas aan de eredienst moest worden onttrokken. Maar natuurlijk verwijst de naam ook naar Jezus, die ons leert om als herders naar elkaar om te zien.

In onze statuten staat: De Parochiële Caritas Instelling 'De Goede Herder' is een dienst van nabije en kleine hulp aan mensen die dit nodig hebben en willen accepteren, binnen de gemeenten Sint-Oedenrode en Son & Breugel, ongeacht geloof, ras, afkomst of status. In het leven van iedere mens doen zich op enig moment onverwachte gebeurtenissen voor. We kunnen te maken krijgen met ziekte, arbeidsongeschiktheid, werkloosheid, het overlijden van een dierbare, echtscheiding, onvoorziene kosten die het inkomen te boven gaan... enzovoorts.

Mensen weten soms de weg naar de juiste instanties niet te vinden of men kan geen beroep meer doen op algemene voorzieningen. PCI De Goede Herder ziet het als haar taak om mensen juist dan te ondersteunen. Dit doen we, vanuit de geloofsgemeenschap, door een luisterend oor te bieden, mee te zoeken naar oplossingen en, incidenteel en op beperkte schaal, door financiële ondersteuning te bieden.

Als andere instanties niet meer kunnen of willen helpen, bestaat nog altijd de mogelijkheid een beroep te doen op PCI De Goede Herder. Na melding bij de parochie, mondeling, via telefoon of e-mail) zullen we vanuit de PCI contact opnemen met de hulpvrager. We bekijken dan samen op welke manier we iemand van dienst kunnen zijn.

Een monument voor omgekomen vluchtelingen op weg naar Europa

Bob van Dillen is senior migration advisor bij Cordaid

Op 22 april kapseisde een boot met ongeveer 130 opvarenden voor de kust van Libië, Een schip van *SOS Mediterranee* en een aantal koopvaardischepen voeren naar het gebied, waar de golven een hoogte tot 6 meter bereikten. Een tiental lichamen werd drijvend in zee gezien in de buurt van waar het schip omsloeg. Er werden geen overlevenden aangetroffen.

Paus Franciscus reageerde ontsteld. Op het Sint-Pietersplein zei de paus die zondag dat we ons allemaal moeten schamen, en bij onszelf te rade gaan hoe deze tragedie heeft kunnen gebeuren. “Het zijn mensen, het zijn mensenlevens, die twee dagen lang

tevergeefs om hulp hebben gesmeekt, hulp die niet is gekomen. Broeders en zusters, laten we ons allemaal vragen stellen over deze zoveelste tragedie. Het is een tijd van schaamte. Laten we bidden voor deze broeders en zusters, en voor zovelen die blijven sterven op deze dramatische reizen. Laten we ook bidden voor hen die kunnen helpen, maar liever de andere kant opkijken. We bidden in stilte voor hen.”

Dodelijke migratieroute

De eerste maanden van dit jaar, tot medio mei, verdronken bijna 700 vluchtelingen in de Middellandse Zee. De meesten van hen probeerden Europa te bereiken vanuit Libië. De Middellandse Zee blijft daarmee de meest dodelijke migratieroute ter wereld. In juni 2018 publiceerde *The Guardian* in een speciale bijlage de lijst van 34.361 verdronken mannen, vrouwen en kinderen in de voorafgaande 20 jaar. Een lijst die jaarlijks blijft groeien, vooral dit jaar nemen de aantallen weer snel toe.

In een statement van Caritas werden met name de autoriteiten in Italië, Malta en Libië beschuldigd van onverschillig weggijken, van niet reageren op alarmsignalen en het bewust laten verdrinken van deze mensen. Maar ook van een gebrek aan politieke wil om de oorzaken van gedwongen migratie aan te pakken, om de rechten van migranten en vluchtelingen te beschermen, om veilige en legale migratieroutes te creëren en om hen waardig op te vangen in onze samenleving. Europa verdringt vluchtelingen. Sinds het begin van de coronapandemie hebben lidstaten van de Europese Unie (EU) ruim 40.000 vluchtelingen en migranten met

Het monument The Hollow Men, bestaande uit een bronzen beeld en een uitgezaagde stalen plaat
[Fotograaf: Mickael Franci]

Kees Zevenbergen van Cordaid aan het woord, met de pauselijke nuntius Mgr Aldo Cavalli en Fr. Sjaak de Boer
[Fotograaf: Mickael Franci]

illegale methodes teruggedrongen, blijkt uit onderzoek van opnieuw *The Guardian*. Bij deze 'pushbacks' zouden volgens de Britse krant 2.000 doden zijn gevallen. Van weggijken naar wegduwen, stiekem en illegaal (maar door verschillende journalisten en media goed gedocumenteerd), zo ver is het gekomen met de mensenrechten in Europa.

Daad van protest

Als een stille daad van protest en verzet, maar ook als actieve herdenking en gezamenlijk gebed worden jaarlijks rond Allerzielen op verschillende plaatsen in het land de tienduizenden vergeten migranten en vluchtelingen herdacht, die vaak naamloos en in stilte stierven tijdens hun vlucht naar Europa op zoek naar een veilige toekomst. In Den Haag organiseert Cordaid sinds 2017 jaarlijks een herdenking op de hoek van de Hofvijver, samen met partners zoals *Justice and Peace*, de Haagse Gemeenschap van Kerken, STEK Den Haag en Unicef. Bij de laatste herdenking pleitte Fr. Sjaak de Boer van de Engelstalige katholieke parochie *Church of Our Saviour* voor een monument voor de onbekende en omgekomen vluchteling, analoog aan het monument van de onbekende soldaat. Zo'n zichtbaar

gedenkteken zou juist in Den Haag moeten komen, argumenteerde hij, als de 'internationale stad van vrede en recht'.

Monument The Hollow Men

Cordaid nam deze oproep ter harte en nodigde kunstenaars uit om met voorstellen te komen. Uit ruim twintig inzendingen is het ontwerp *The Hollow Men* van Linette Dijk gekozen. Linette van Dijk noemt de keuze voor haar ontwerp eervol. "In Den Haag is een grote gemeenschap van mensen die gevlucht zijn. Ik hoop echt dat mijn werk aansluit bij hun verhaal en dat het monument voor hen waardevol zal zijn. Het zou heel mooi zijn als het een plek van herinnering en heling wordt", zegt ze. Cordaid herdenkt ieder jaar in Den Haag samen met een aantal andere organisaties vluchtelingen die zijn omgekomen op weg naar Europa. "Met de komst van een monument is er straks een vast punt om aan te refereren. Dat is ook een functie van kunst, om een markeerpunt neer te zetten waarnaar mensen kunnen terugkeren. Je slaat als kunstenaar eigenlijk een soort piketpaaltjes. Die heeft de mens gewoon nodig." Zij maakte een combinatie van een bronzen beeld en een geroeste stalen plaat met daarin een uitsnede van de mensfiguur, die een in doeken gewikkeld kind bij zich draagt. Het kind stelt de toekomst

Het monument is opgedragen aan allen die op hun vlucht naar Europa zijn omgekomen
[Fotograaf: Mickael Franci]

voor. De mensfiguur draagt ook een rugzak, die het verleden symboliseert. Het kunstwerk is geïnspireerd door het gedicht *The Hollow Men* uit 1925 van de Engelse dichter T.S. Eliot (1888-1965). Linette Dijk heeft als hulpverlener met alleenstaande minderjarige asielzoekers gewerkt en voelt zich daarom sterk betrokken bij het onderwerp.

Een plek om te gedenken

Het monument werd onthuld op zondag 25 april, op hetzelfde moment als de paus sprak op het Sint Pieterplein in Rome. Zijn ambassadeur, de pauselijke nuntius Mgr. Aldo Cavalli heeft het monument ingewijd. Het beeld heeft een mooie plaats gekregen in de kerktuin van de *Church of Our Saviour* parochie, die het evangelie wil vertalen in 'concrete initiatieven ter bevordering van gerechtigheid en vrede'. Zo is een plaats ontstaan om te herdenken, rouwen, maar ook hoop te ervaren door bewustmaking te vergroten en verandering te realiseren. De kerktuin staat midden tussen het nieuwe parlamentsgebouw en het koningshuis in. Fr. Sjaak de Boer van de internationaal gerichte parochie: 'The Hollow Men zal de mensen die langs deze weg reizen eraan herinneren dat we nooit alleen mogen lopen - ongezien, genegeerd en ongezegd'.

Vluchtelingen verwelkomen

Kees Zevenbergen, algemeen directeur van Cordaid, refereerde aan de oproep van de paus om migranten en vluchtelingen te verwelkomen, beschermen, ondersteunen en helpen participeren en integreren. Het huidige Europese beleid van tegenhouden en terugsturen is precies het omgekeerde, en heeft zoveel onnodig leed veroorzaakt. Vaak gaat het om vluchtelingen en migranten uit fragiele- en conflictlanden waar Cordaid meehelpt om urgente nood te lenigen en perspectief te bieden. De 'hollow men', de lege mensen - zijn dat degenen die verdwenen zijn, of degenen die dat hebben laten gebeuren? Hij riep de politiek, en vooral de politiek partijen die een nieuw kabinet gaan vormen, op om nu eindelijk werk te maken van veilige en humane migratieregels en de broodnodige financiële middelen om in de landen van oorsprong echt het verschil te kunnen maken voor de mensen die al decennia perspectief op zorg, onderwijs, werk en inkomen missen.

Op weg naar een nieuw thuis

Altam, een van de aanwezige vluchtelingen, sprak over de angst voor de gevaarlijke reis en wat er gaat gebeuren in een onbekend land. "Het is niet een eigen keuze om te vluchten, maar soms is er geen andere optie en moet je je vertrouwde omgeving, de mensen aan wie je gehecht bent, je eigen cultuur en geschiedenis, achterlaten. Na het overwinnen van de angst om een veilige bestemming te vinden, blijkt de nieuwe plek nog geen vanzelfsprekendheid te zijn. Een nieuwe klim moet nog beginnen. Dacht ik alles gehad te hebben, moesten we opnieuw geboren worden met een nieuwe taal en cultuur, in een land waar ik geen kennis van had. Op deze weg had ik zonder de genade van God niet kunnen slagen."

<https://www.cordaid.org/nl/nieuws/cordaid-presenteert-monument-voor-omgekomen-en-vergeten-vluchteling/>
<https://missingmigrants.iom.int/region/mediterranean>

Duurzame kerken in kaart gebracht

Hub Crijns is eindredacteur Diakonie & Parochie, met dank aan diverse persberichten

In januari 2020 publiceerde Elisabeth Hense, theoloog aan de Radboud Universiteit Nijmegen, haar onderzoek 'Groene activiteiten in parochies'. Via het onderzoek ontstond een eerste overzicht van parochies die aan duurzaamheid aandacht geven.

Klimaatverandering is één van de grootste uitdagingen van onze tijd. Om ervoor te zorgen dat onze aarde leefbaar blijft, zien we overal om ons heen initiatieven ontstaan, die zich inzetten voor behoud of herstel van het milieu.

Onderzoek naar groene parochies

Ook kerken en parochies nemen deel aan deze maatschappelijke trend van herbezinning op groene waarden. Op veel plekken zijn inmiddels groene activiteiten opgestart, en momenten van reflectie en gebed geven uitdrukking aan de zorg voor de aarde, zorg voor de naaste en eerlijk delen. Het onderzoek is in januari 2020 gepubliceerd en schetst een beeld hoe het staat met de groene activiteiten in katholieke parochies. Bisschop G. de Korte mocht het onderzoek in ontvangst nemen. Over het onderzoek is in 'Diakonie en Parochie' van juni 2020 bericht door een interview met Elisabeth Hense. Het onderzoek is opgezet met Ton Bernts (KASKI) en Tjirk van der Ziel (Christelijke Hogeschool Ede).

Parochies staan open voor duurzaamheid

Extra groene begraafplaatsen, zonnepanelen of insectenvoorzieningen in de parochietuin

vormen het nieuwe elan van de 'groene parochie'. Van de meer dan 600 parochies van Nederland participeerde ongeveer 20 procent in een enquête over duurzaamheid. In totaal is er nu van 122 parochies een beeld van wat ze doen rond duurzaamheid. Volgens Hense zijn er duidelijk ontwikkelingen op het gebied van duurzaamheid. 'Ruim een derde van de parochies besteedt aandacht aan het thema duurzaamheid in het beleidsplan. Dat is hoopgevend, omdat dat betekent dat het

om beleid van de parochie gaat en niet alleen om wat actieve vrijwilligers.' Zo heeft 56 procent van de respondenten extra groen op de begraafplaats. De helft gaat zorgvuldig om met papier en plastic. En bijna 20 procent heeft zaken als zonnepanelen, een groenvoorziening voor insecten of een moestuin. Bijna 30 procent heeft aandacht voor duurzaamheid in de liturgie. Via de gezamenlijke inrichting van de eigen grond, het gebruik van

materiaal, de omgang met energie en water, het financiële beheer en de keuze voor voedsel nemen parochies deel aan een zorgzame en behoudende levensstijl. En dat lijkt ook de kracht van deze 'groene' parochies te zijn: niet enkel praten over duurzame idealen, maar ze ook realiseren. Parochies vinden het moeilijk om contact te leggen met andere organisaties om groene activiteiten te organiseren. Met name met natuurbeschermingsorganisaties heeft 80% geen contact en 25% van de parochies heeft wel contacten met andere parochies of met gemeenten rond duurzaamheid.

Groene parochies in lijn met 'Laudato Si'
'Laudato Si' is in een deel van de Nederlandse katholieke parochies zeker gelezen en besproken. In het onderzoek zijn keer op keer verwijzingen naar deze encycliek gevonden als een belangrijke inspiratiebron voor parochies om groene activiteiten op te pakken en te verduurzamen. Maar er zou veel meer kunnen gebeuren. In de liturgie wordt er slechts door ongeveer een derde van de parochies aandacht besteed aan groen. Nog niet eens de helft van de parochianen vindt - volgens opgave van pastor of parochiebestuur - de groene activiteiten goed passen bij de katholieke traditie. Een kleine meerderheid van de vrijwilligers is deze mening wel toegedaan. Ook de koppeling tussen groene en sociale waarden die een aantal parochies blijkt te hanteren, is in lijn met de encycliek. Sommige parochies leggen het accent meer op groene of juist meer op sociale waarden, al naar gelang de lokale situatie. Duidelijk is ook dat een aantal parochies zich (wil) verbinden met partners buiten de eigen kring. Dit kunnen organisaties en burgers zijn met andere levensbeschouwingen, maar ook maatschappelijke organisaties of bedrijven. Allen zijn nodig en welkom, aldus paus Franciscus, om het gezamenlijke huis in het concrete alledaagse leven voor elkaar te krijgen. Op dit moment heeft een derde van de parochies voldoende partners (bijvoorbeeld organisaties of burgers) en een iets grotere groep vindt dat groene activiteiten het contact met de wijk verbeteren. Wat betreft de verbinding met andere (levensbeschouwelijke) organisaties lijkt er nog een en ander te winnen.

Protestants onderzoek

Tjirk van der Ziel (Christelijke Hogeschool Ede) deed in samenwerking met Elisabeth Hense, Joris Kregting en Ton Bernts (Radboud Universiteit) onder gemeenten van de Protestantse Kerk Nederland (PKN) onderzoek naar groene activiteiten. Het rapport 'Groene activiteiten PKN-kerken' is op 3 mei 2021 verscheen. Samen met het Radboud-onderzoek onder katholieke parochies uit 2020 ontstaat er nu een beeld

van de duurzame activiteiten van de twee grootste Nederlandse kerken. Van de aangeschreven PKN-kerken reageerden 20% positief op de vragenlijst. Veel protestantse gemeenten zijn met duurzaamheid bezig, maar er is nog veel te winnen. In het algemeen zijn katholieken meer dan protestanten bezig met groen grondgebruik. Dit omvat bijvoorbeeld siertuinen, het groen verpachten van landerijen en extra groen op de begraafplaats. Verder zijn ze actiever met waterbeheer: 16 procent van de katholieke parochies heeft een regenton geplaatst, tegenover 5,5 procent van de protestantse gemeenten. Protestanten doen meer aan het zelf opwekken van groene energie door het plaatsen van zonnepanelen (ca 28 procent tegenover 10 procent bij katholieke parochies). Bij andere groene activiteiten valt op dat katholieken vaker bezig zijn met meditatieve tuinen en duurzame boeketten.

In de PKN-kerken gloort groene activiteit

Een op de zeven PKN-kerken is niet of nauwelijks bezig met duurzaamheid. Van de activiteiten die in principe alle kerken zouden kunnen uitvoeren, gaat het bij deze groep om hooguit een tot twee. Een kleine groep voorlopers (9%) doet minstens de helft van de activiteiten; een op de vijf kerken doet er drie tot vijf. Meer dan de helft van de kerken is van mening dat groene activiteiten de gemeente elan geeft, als een nieuwe impuls aan het gemeente-zijn. Vermijden van plastic komt het meest voor: acht op de tien kerken is daarmee bezig. Dat geldt in iets mindere mate ook voor duurzaam papiergebruik, bv tweezijdig printen of een digitaal kerkblad. PKN-kerken tonen veel aandacht voor energie om daarmee kosten te verlagen. Meer dan een kwart wekt zelf energie op door middel van zonnepanelen. Het opvangen van regenwater kan eveneens op belangstelling rekenen. Het beheer van de financiële middelen is bij ruim een op de tien kerken ondergebracht bij een 'groene' bank waar in de beleggingsportefeuille veel aandacht is voor duurzaamheid. Een derde kiest vaak voor fair trade producten. Het aandacht vragen voor een duurzame

levensstijl gebeurt in bijna de helft van de PKN-kerken via de preek of de liturgie. Bijna een op de vier doet dat in bijbel- en/of gespreksgroepen (kringen), of via themalezingen op een doordeweekse dag of avond. Ook samen wandelen in de natuur komt veel voor. Theologische inspiratie is bij de kerken in ruime mate aanwezig; meer dan twee derde is hierin (ruim) voorzien. Bij het organiseren van groene activiteiten hebben kerken vooral contact met gemeenten van hetzelfde kerkgenootschap, al of niet in dezelfde woonplaats. Een derde heeft incidenteel contact met de burgerlijke gemeente. Contact met groene organisaties komt relatief het minst voor. Een kerk die probeert te overleven ziet geen ruimte meer voor groene activiteiten.

Vergroening vanaf de kansel?

Katholieken zijn actiever met het vermijden van plastic en het zuiniger omgaan met papier, en vaker halen ze voedingsmiddelen uit de eigen streek. Een van de grootste verschillen heeft betrekking op de levensstijl. Het aandacht vragen voor verduurzaming van gedrag verloopt bij protestanten in veel sterkere mate dan bij katholieken via de preek en/of liturgie: 50 procent versus 29 procent. Aandacht via bijbelgroepen, natuurwandelingen, tweedehands kledingbeurzen, of schoonmaakacties, leveren bij de protestantse gemeenten weer hogere scores op dan bij de katholieke parochies.

Een kleine groep van zowel 9% van de protestantse gemeentes als de katholieke parochies is zeer actief op het gebied van duurzaamheid: zij doen minstens zes van de twaalf activiteiten die in principe door elke kerk zouden kunnen worden uitgevoerd. Nog eens een kwart van de katholieke parochies en een vijfde van de PKN-gemeenten is enigszins actief. In het geheel niet-actief is 20 procent van de parochies, terwijl dat bij de gemeenten 1,5 procent is.

Veel potentie voor groen

Zowel het onderzoek onder katholieke parochies als onder protestantse gemeenten van de PKN laten zien dat voor groene

activiteiten veel potentie aanwezig is. Het gaat om activiteiten die men binnen twee jaar wil realiseren, of waar nog geen plan voor is maar wel interesse. Bij beide liggen deze kansen vooral op het vlak van duurzame energie en waterbeheer, en ook bij voorzieningen voor insecten en vogels en bij groen bankieren en deelname aan een groene energiecoöperatie. Voor verdere vergroening is wellicht meer stimulans nodig dan wat parochies en gemeenten binnen eigen kring op dit moment kunnen organiseren. Elisabeth Hense: 'Er is naar schatting ongeveer 30.000 hectare grond in de handen van kerken, dus daar is nog veel te winnen met een gezamenlijke aanpak. Kerken staan namelijk nog wel op eilandjes.' De oplossing ligt deels in praktische samenwerking met kerken en organisaties in de eigen (lokale) omgeving.

Inspiratieverhalen

Beide onderzoeken hebben in samenwerking met het 'Katholiek Nieuwsblad' een vervolg gekregen, doordat er interviews zijn gehouden met tien parochies en met een klooster. De inspiratieverhalen zijn alle terug te vinden op de site van de Radboud universiteit, met alle andere bronnen van deze onderzoeken. De inspiratieverhalen geven korte en concrete beelden van wat er schuil gaat achter de woorden groene parochie.

<https://www.ru.nl/kaski/onderzoek/uitgevoerde-projecten/2019/virtuele-map-2019/onderzoek-groene-activiteiten-parochies/>
<https://www.duurzaam-ondernemen.nl/potentie-duurzame-kerken-vooral-bij-energie-en-grondgebruik/>, waar het PKN onderzoek gedownload kan worden.
<https://www.ru.nl/ftf/ftf-en-samenleving/samenwerkingen-thema/religieuze-cultuur/groene-parochies-nederland/inspiratieverhalen-groene-parochies/>

Het ontstaan van het hofje

Jan Maasen is medewerker Diaconie Bisdom Rotterdam

Al eerder is in *'Diaconie & Parochie'* (2015-2) aandacht besteed aan het liefdadigheidshofje. We kennen dat vooral als een groepje huisjes, vaak 12 of 13 als verwijzing naar de apostelen en Christus, gelegen rond een binnenplaats, liefst met een eigen pomp, een geschrobd straatje en een regentenkamer boven de toegangspoort.

Die vorm stamt uit de bloeiperiode van het hofje in de zeventiende en achttiende eeuw. Ook voordien waren er al hofjes in meer rudimentaire vorm, laat Dick de Boer zien in het vijfde deel van de Hofjesreeks. Aan de hand van stichtingsakten, reglementen, schenkingen, vonnissen en objecten in musea schetst De Boer de ontwikkeling van het hofje als vorm van armenzorg en ouderenzorg.

Middeleeuwse armenzorg

De opkomst van het hofje kan je zien als een eigentijds antwoord op een nieuwe sociale nood. Vanaf de twaalfde eeuw groeiden de steden. Van oudsher kon je in geval van armoede en gebrek een beroep doen op twee vormen van hulp: informele hulp door eigen familie of buren of aankloppen bij de kerk. De trek naar de steden maakte het moeilijker om een beroep te doen op de eigen familie en vergrootte de druk op de parochie. Er kwamen daarom nieuwe voorzieningen op. In de steden werden nieuwe netwerken gevormd, die als een soort 'pseudo-familie' konden fungeren als sociaal vangnet. Denk b.v. aan broederschappen en gilden. De Tafel

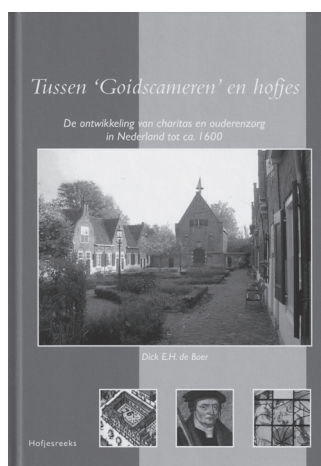
van de Heilige Geest groeide uit tot een stedelijke voorziening voor thuiswonende armen. Particulieren richtten gasthuizen op, waar pelgrims en andere reizigers, zieken en gebrekkigen tijdelijk konden verblijven. Het gasthuis was nooit bedoeld als permanent verblijf, doch sommige vermogende ouderen kochten zich een plaats in om verzekerd te zijn van een verzorgde oude dag, de

'proveniers'. En er ontstond behoefte aan een voorziening voor een meer permanent verblijf van mensen die niet meer zelfstandig konden wonen, zoals ouderen of mensen met een gebrek.

Vrijwoningen

Vermogende stedelingen gingen in die behoefte voorzien door huisjes op hun achtererf of langs de straat te bouwen en die gratis of tegen een laag bedrag ter beschikking te stellen aan armen, met name ouderen. Die werden 'vrijwoningen'

of 'Goidscameren' genoemd. Uit deze vrijwoningen is het hofje voortgekomen, hoewel die benaming pas later in zwang kwam. Als oudste hofje geldt volgens De Boer het Bornhofje in Zutphen. Een zekere kanunnik Borro liet op 22 februari 1320 in een testament vastleggen, dat na zijn dood zijn huis, tuin en erf ter beschikking moesten worden gesteld aan armen, gebrekkigen en zwakken die ouder waren dan 30 jaar. Zijn overlijden is onbekend, vermoedelijk iets na 1340. Wel is zijn testament uitgevoerd en werd er ook naast zijn huis in 1347 het Heilige Geestgasthuis gebouwd. In een

schenking uit 1382 aan beide instellingen werd voor het eerst gesproken over “heren Borren hof”, de eerste vermelding van het begrip ‘hof’ in Nederland.

Caritas en memorie

In de katholieke traditie van de Middeleeuwen zijn caritas en zielenheil nauw verbonden. Naast het doen van goede werken kon ook het bidden voor het zielenheil de toegang tot de hemel bevorderen. Rijken werden aangespoord hun zondenlast te verlichten door te geven aan de armen. Armen werd gevraagd om in ruil voor een schenking te bidden voor het zielenheil van de schenker. Die memoriecultus zie je ook bij de hofjes. De stichters van hofjes komen uit de hogere kringen: edellieden, priesters en vermogende kooplieden. Vaak zijn het kinderloze echtparen. Door de stichting van een hofje doen zij niet alleen een daad van naastenliefde, maar scheppen zij voor henzelf ook een pseudo-familie, die na hun dood voor hun zielenheil blijft bidden. Ook aan latere schenkingen door derden zijn memoriemissen verbonden. Soms wordt een kapelletje op het erf gebouwd, vaker nog wordt een altaar in de parochiekerk of in de kapel van een naburig gasthuis voor dit doel ingericht. Alle bewoners van het hofje zijn verplicht om wekelijks de mis voor het zielenheil van de stichters bij te wonen. Het reglement van het Leidse Jeruzalemhofje bepaalt als straf voor afwezigheid (ziekte uitgezonderd) drie dagen geen bier of boete van een halve stuiver (p. 66).

Jeruzalemgangers

De Boer heeft nog een relatie met een bijzondere vorm van devotie gevonden, namelijk met de bedevaart naar Jeruzalem. Op zich niet zo vreemd: er bestaat vanaf de opkomst van het pelgrimeren in de vierde eeuw een nauwe band tussen pelgrimage en armenzorg. Zo worden pelgrims geacht om onderweg aalmoezen te geven aan de armen en zijn de eerste gasthuizen ontstaan bij kloosters op de wegen naar de drie grote pelgrimsoorden: Jeruzalem, Rome en Santiago de Compostela. Pelgrims die naar Santiago waren geweest vormden ook

Jacobusgenootschappen, die zich deels richtten op armenzorg en vaak de stichters en beheerders waren van een Sint-Jacobusgasthuis. De Boer maakt hier geen melding van. Hij laat zien, dat pelgrims die in de vijftiende en zestiende eeuw waren teruggekeerd van een bedevaart naar het Heilig Land zich verenigden in een Jeruzalembroederschap en zich extra toelegden op werken van naastenliefde. Hij benoemt zulke broederschappen in Utrecht, Leiden, Haarlem, Gouda, Amsterdam, Amersfoort, Middelburg en Kampen, terwijl Dordrecht en Gorinchem een gecombineerde broederschap kenden met Rome-gangers (p. 48). Verschillende stichtingen van hofjes, zoals de Sionskameren in Utrecht, kunnen teruggevoerd worden op Jeruzalemgangers. Ook een veelhoekige kapel in de vorm van de Heilig Grafkerk verraadt de betrokkenheid van een Jeruzalemganger. De Jeruzalemkapel met het Jeruzalemhof in Leiden tonen dat dit geheel in 1467 gesticht is door Jeruzalemganger Wouter IJsbrantsz. Door de namen van Leidse Jeruzalempelgrims op een memoriebord van de Jeruzalembroederschap te vergelijken met aankopen van huizen en grond in de buurt en diverse schenkingen ontdekte De Boer een soort ‘Jeruzalemkwartier’. Het moet bewust beleid geweest zijn, dat naast het Jeruzalemhof ook het St. Annahofje of Joostenpoort (1503) en het Bethaniën- of Emmaüshofje (1563) werden gesticht door leden van het Jeruzalembroederschap of naaste familie.

De Boer heeft een informatief boek geschreven over de vroege geschiedenis van hofjes als vorm van ouderenzorg. Al lezende maak je kennis met een groot aantal initiatieven en krijg je een goed inzicht in het middeleeuwse zorglandschap. Dick E. de Boer, *‘Tussen ‘Goidscameren’ en hofjes. De ontwikkeling van charitas en ouderenzorg in Nederland tot ca. 1600’*, Van Stockum Uitgeverij Den Haag, 2020, ISBN: 9789070095215, prijs: € 19,50.

“In de vertraging kom je het wezenlijke op het spoor”

Hans Oldenhof is emeritus diaconaal pastoraal werker

Andries Baart, de man van de presentiebenadering, borduurde voort op onderzoek van de Kampense theoloog Kor Schippers (1925-1997) naar het eigene van diaconaal pastoraat, door hem Urban Mission genoemd. Zijn onderzoek leidde in 1989 tot de oprichting van een trainingscentrum voor presentiewerkers. Later kreeg dit zijn naam.

Het gesprek is met een van de vijf medewerkers, Titus Schlattmann, van katholieke komaf en vanwege zijn jarenlange inzet voor het buurtpastoraat in Utrecht gemeentelijk en koninklijk onderscheiden.

Training van sociaal pastoraat

De doelgroepen van dit trainingscentrum zijn professionals én vrijwilligers, werkzaam voor allerlei sociale projecten, opgezet vanuit de kerken, door de overheid en anderen. Te denken is aan inloophuizen, straat- en buurtpastoraat, professionals en ervaringsdeskundigen in herstelwerk, sociaal makelaars, etc.. Allemaal mensen die zich inzetten voor en veelvuldig contact hebben met mensen die maatschappelijk weinig aanzien hebben. Als je wilt groeien in dit werk is het noodzakelijk je eigen levensloop te onderzoeken. Welke dieptepunten hebben jou getekend en welke hoogtepunten geven jou hoop en kracht? Hoe jij als persoon bent speelt een grote rol in het contact met de mensen die je ontmoet. Met de mensen met wie je werkt loop je regelmatig tegen eigenaardigheden en grenzen aan: die van hen, die van de samenleving als geheel, en die van jezelf. Hoe je daarmee omgaat laat veel zien van wie je bent als persoon. Naarmate je er minder mee kunt omgaan kun je minder voor anderen betekenen.

Moed gevraagd

Er is moed nodig om naar jezelf te kijken. Deelnemers aan trainingen en interviews wordt gevraagd hun werk nauwkeurig te beschrijven en erover met elkaar te reflecteren. De werkdruk is vaak hoog. Nu moet je vertragen. Dat is wennen. Maar tijdens deze ‘pas op de plaats’ komen de eerlijke vragen. Hoe is de kwaliteit van het contact? Wat is precies de rol die ik in deze situatie speel? Welke houding neem ik aan? Hoe wederkerig is het contact? Je brengt het milieu mee waarin je bent opgegroeid. Daardoor let je op bepaalde dingen en zie je andere misschien helemaal over het hoofd. Welke ervaringen in je leven hebben je eigenlijk de kant van dit werk of deze situatie opgeduwd? Het doel van de training of intervisie of supervisie is om door betere waarneming en zelfkennis de innerlijke vrijheid en onbevangenheid te vergroten, en de wederkerigheid in het contact te laten toenemen. Dit blijkt de arbeidsvreugde te voeden of te laten terugkeren. Het is belangrijk te ontdekken dat je meer niet dan wel weet over de ander en diens situatie, en dat dit helemaal niet erg is. De ander, de wijkbewoner bijvoorbeeld, kan je alles vertellen over zijn of haar leefwereld. Jij bent niet dé deskundige. Zelfrelativering, humor en een open blik zijn onmisbaar. Als er vrouwen groeit en er is openheid over en weer, dan wordt het mogelijk de ander(en) te ondersteunen bij het beter oppakken en organiseren van het eigen leven of de eigen activiteit. Om het wat abstracter te zeggen: wie ben jij zelf hier als subject? En hoe kun je eraan bijdragen dat de ander subject is en nog meer wordt van zijn of haar eigen leven, binnen de setting waarin dit leven met anderen geleefd wordt?

Trainers Kor Schippers Centrum

[Fotograaf: Andrey Popov]

Persoonlijke kant van diaconie

In de diaconale praktijk van parochies wordt ook stilgestaan bij de persoonlijke kant van het werk. Waarom zet je je in? Wat zijn je waarden en inspiratiebronnen? Je komt verder als je nog een extra stap zet. Je kunt met de mond bepaalde waarden belijden. Je kunt in je eigen ogen een deugdzame burger en een bezielde mens zijn. Maar om deugden te oefenen is het nodig heel precies te kijken naar je doen en laten in concrete situaties. Het zou kunnen dat je niet in de gaten hebt waar je jezelf en een goed contact in de weg zit. Dat je bijvoorbeeld je eigen ideeën en behoeften projecteert op je doelgroep. Dat je het nodig hebt dat het 'jouw project' is. Mogen betrokkenen zeggenschap hebben in het project? Het valt Titus op hoe weinig inloophuizen een cliëntenraad hebben. Het gaat erom mensen te ondersteunen in hun streven naar overleven en waardigheid. Ze willen dat vaak graag met anderen samen. Van wie is het project en wat is jouw rol? Kan en mag de ontwikkeling verlopen in werkelijke samenspraak? Want dan groeit er echt draagvlak en heeft het project toekomst als jij weg bent.

Spirituele dimensie

Dit werk van coaching en training heeft een spirituele dimensie. Diaconale vrijwilligers en zorgprofessionals komen vaak uit de middenklasse. Zij verwoorden hun motivatie vaak in morele termen: ze willen idealen waarmaken, waarden belichamen. Hun

aandacht is meer taakgericht (wat wil ik bereiken en hoe doe ik dat?) en minder persoonsgericht (wie is de ander, wie ben ik in feite en hoe is de communicatie?). Nog minder aandacht is er voor Gods verborgen aanwezigheid in het alledaagse leven en werken. De te oefenen attitude in trainingen is die van de contemplatie: de controle loslaten, open vragen durven stellen, de leegte en het niet weten uithouden, ontvankelijk durven zijn voor het onbekende en verrassende, het hart openen, de Geest de ruimte geven.

Sommige professionals en vrijwilligers groeien vooral op psychologisch en communicatief vlak. Anderen nemen daarin ook de spirituele dimensie mee: hun ziel, hun relatie tot God als de bron van al hun liefde en solidariteit. Iedereen heeft daarin zijn of haar eigen tempo en geschiedenis. Ook de trainers. Titus vindt het spirituele belangrijk. Al vrij snel in de kerkgeschiedenis zie je de opkomst van de contemplatie. Open en eerlijk naar je talenten én zwakheden durven kijken, zelfkennis, wordt steeds weer gezien als noodzakelijke voorwaarde om nader tot God te komen en te leven vanuit genade. Dat is nu niet anders. Je kunt als persoon groeien in je (diaconale) werk. Als er ruimte is voor je ziel zul je, als het gepast is, op zoek kunnen gaan naar de dimensie van de ziel bij anderen die je in je diaconale werk ontmoet. Ook al verschilt de verwoording en de religieuze praktijk: ook ruimte voor de ziel verrijkt de wederkerigheid van de ontmoeting.

Praktijkonderzoek

In 2012 bracht het trainingscentrum Kor Schippers een praktijkonderzoek uit over empowerment en gemeenschap, onder de titel *'Zo wordt het spel gespeeld'*. Titus Schlattmann en Rob van Waarde waren de penvoerders. In deze publicatie maakten zij zichtbaar hoe een zevental presentiewerkers, waaronder zichzelf, reflecteren op hun eigen werk. De omslag vermeldt: "Beroepskrachten en vrijwilligers proberen zich kwetsbaar op te stellen en zijn zelf ook in het geding. De confrontatie met de ander is vaak schokkend, maar draagt ook verrassingen aan. Door dat toe te laten ontstaat er wederkerigheid met de deelnemers. Dan komt het proces van de groep en het individu verder. Er groeit gemeenschap en er ontstaat empowerment. Tot vreugde van de beroepskrachten beleven zij dit dikwijls als een inspirerende ervaring. 'Zo wordt het spel gespeeld' zegt een van de bezoekers."

Het lege moment

In veel situaties binnen de zorg- en welzijnsector is de professional de gever en de cliënt de ontvanger. Hij of zij is immers de hulpvrager. Als dwingen of dirigeren bij de hulpverlener de overhand heeft bepaalt dit de relatie. Tijdsdruk en protocollen kunnen dit in de hand werken. Voor presentiepastores is het scheppen van een vertrouwensband wezenlijk. Zij krijgen de moeilijkste situaties toegewezen. Daarom is hun 'caseload' kleiner. Ontvankelijkheid en gevoeligheid voor de doelgroep is bij hen noodzakelijk. Dat vraagt tijd en echte aanwezigheid. De werker moet zich open stellen voor het perspectief van de ander. De kwetsbaarheid van de werker komt eerder aan het licht: angst, twijfel, onkunde, jezelf en de ander overschreeuwen, bureaucratische overreactie, vlucht of bluff. Allemaal vormen van niet weten hoe met de situatie om te gaan. De werkers noemen dit 'het lege moment'. De ander voelt dit vaak aan. Het gangbare patroon is voor even verbroken. De werker wordt teruggeworpen op zichzelf en vraagt zich geschokt af: wat doe ik hier, wat is mijn taak? Presentiepastores weten dat zij van dit soort situaties uitgeput raken als zij de bronnen verwaarlozen van waaruit zij leven. Verwarring kan ook

Titus Schlattmann

[Foto: archief buurtpastoraat Utrecht]

ontstaan als de ander ineens de sterkere blijkt te zijn die de professional doorziet in zijn of haar kwetsbaarheid. De kunst blijkt in beide gevallen om de leegte, het niet weten, de schok, de verwarring te durven uithouden en in verbinding te blijven. Dan ontstaat er een mate van gelijkwaardigheid en wederkerigheid: beiden hebben hun kwetsbaarheid en hun kracht. Dit geldt ook voor de relatie van bijv. de bezoekers van een inloophuis onderling. Het zijn juist de gedeelde 'lege momenten' die in de praktijk van het presentiewerk mensen sterker blijken te maken, meer zelfvertrouwen geven. Sommige presentiewerkers uit het boekje duiden de dynamiek die in de relaties ontstaat rond het lege moment als 'genade'. Anderen niet. Volgens Erik Borgman confronteert het 'lege moment' ons met de gebrokenheid van ons bestaan. Juist door de breuklijnen komt er ruimte voor Gods Geest, die op de meest hopeloze plaatsen alle dingen nieuw kan maken in verbondenheid.

www.korschippers.nl.

Titus Schlattmann en Rob van Waarde, *'Zo wordt het spel gespeeld, over empowerment en gemeenschap, een praktijkonderzoek'*
Erik Borgman, *'Alle Dingen nieuw'*

“Eenzaamheid is een netwerk dat scheurt”

Guus Timmerman werkt als zorger voor Stichting Presentie

Eenzaamheid wordt gezien als een groot probleem in onze samenleving. Veel mensen, ouderen én jongeren, geven desgevraagd te kennen zich eenzaam te voelen. Er is een overheidsprogramma ‘Een tegen eenzaamheid’.

In de Coronatijd lijkt die eenzaamheid nog verder te zijn toegenomen. Maar wat is eenzaamheid? Of: welke vormen van eenzaamheid zijn er? En hoe wordt er over eenzaamheid gesproken? Of: op welke verschillende manieren gebeurt dat? Dat te weten is van belang om daadwerkelijk tot steun te zijn voor wie de eigen eenzaamheid een last is.

Vele vormen van eenzaamheid

Weinig omgang met anderen hebben, kan eenzaam maken. Maar er zijn ook mensen die met weinig mensen omgang te hebben maar niet eenzaam te zijn. Er hoeft maar één betekenisvolle ander te zijn - of één betekenisvolle Ander (denk aan Psalm 139). Aan de andere kant, contact hebben met veel mensen betekent niet per se dat iemand niet eenzaam is. Denk aan prinses Wilhelmina die in 1959 haar memoires de titel ‘Eenzaam maar niet alleen’ meegaf. Of aan de dokter die in z’n eentje een beslissing neemt die het verschil kan blijken uit te maken tussen leven en dood. Eenzaamheid hoeft niet per se een probleem te zijn. Soms is eenzaamheid een fase in een leven of een besluitvormingsproces waar iemand doorheen moet om mentaal of spiritueel te groeien. In ieder geval kun je niet van buitenaf,

volgens objectieve standaarden, vaststellen dat iemand eenzaam is. Je kunt het slechts vaststellen door met iemand mee te kijken naar diens leven. En zijn of haar beleving van dat leven te onderzoeken.

Problematische eenzaamheid

Veel gestalten van eenzaamheid zijn echter vaak wel problematisch. Soms wordt dan de oplossing gezocht in meer aandacht, meer menselijk contact, meer bezoek, meer mogelijkheden om met anderen een kopje koffie te drinken. Maar dat geldt voor lang niet alle vormen van eenzaamheid. Daarom is het goed je te realiseren dat er veel gestalten zijn, die ieder om een andere reactie vragen, een ander aanbod. Van professionele

hulpverleners, maar ook van bijvoorbeeld gastmensen in een inloophuis of vrijwilligers van de parochie. Een idee te hebben van welke gestalten je aan kunt treffen en welke respons helpend kan zijn.

Discoursen van eenzaamheid

Andries Baart, de geestelijk vader van de presentietheorie, houdt zich met eenzaamheid al decennia bezig. In het recente essay ‘Wat heet eenzaam?’ (2021) onderscheidt hij tien verschijningsvormen van ‘alleen-zijn’. Alleen de eerste vorm noemt hij ‘eenzaamheid’. Voordat ik die tien vormen bespreek, eerst nog iets anders. Het maakt uit hoe er over eenzaamheid wordt gesproken, met welke woorden en begrippen. Een technisch woord daarvoor is ‘discours’, een samenhangend geheel van woorden, begrippen, gedachtegangen

en gedachtewendingen die helpen om de wereld te zien, te begrijpen, te waarderen en te veranderen. Er zijn verschillende discoursen om te spreken en te denken over eenzaamheid. In elk discours gaat eenzaamheid ergens anders over. En elk van die discoursen heeft zijn waarde.

Eenzaamheid als iets van mensen en als noodlot

Baart onderscheidt vier discoursen. Het eerste discours is dat van de ontsnapping. Daarin is eenzaamheid iets wat bij mens-zijn hoort. Je kunt ervan wegstijgen, je kunt het proberen uit te houden of je kunt er proberen doorheen te gaan, maar het hoort erbij. In het recente boek van filosoof Marjan Slob, *'De lege hemel: Over eenzaamheid'*, is dit een belangrijk discours. Volgens haar biedt eenzaamheid ook kansen: om te veranderen, te vernieuwen, te 'vervellen'. Eenzaamheid heeft voor haar te maken met beseffen dat je ernaar verlangt anders te zijn, iets anders te zijn, een ander leven te leven, met andere anderen te zijn. Het tweede discours is dat van het toelaten. Daarin is eenzaamheid iets van het noodlot. Als het je treft, kunt je het proberen te negeren, te tolereren of te normaliseren, maar het is wat het is: domme pech. In veel spreken over eenzaamheid als gevolg van de Coronapandemie is dit discours sterk vertegenwoordigd.

Als maatschappelijk gegeven en als aangedaan onrecht

Het derde discours dat Baart onderscheidt is dat van de verbetering. Daarin is eenzaamheid een maatschappelijk-cultureel gegeven dat iedereen treft. Je kunt je eraan overgeven, het integreren in je dagelijkse leven of er zelfs iets goeds van te maken, maar het heeft van doen met hoe we onze samenleving hebben ingericht. Dit is in Nederland een veel gebedigd discours. Eenzaamheid wordt dan verbonden met individualisering en fragmentering. Het vierde discours is dat van het verzet. Daarin is eenzaamheid een aan sommigen aangedaan onrecht. Je kunt het aanklagen, je kunt het proberen van binnenuit draaglijk te maken of je kunt het proberen om te

vormen, maar het is het gevolg van politieke miskening. In dit discours wordt wel gesproken over wat de slachtoffers van de kinderopvangtoeslagenaffaire is aangedaan.

Verschijningsvormen van eenzaamheid

Baart onderscheidt tien gestalten van eenzaamheid.

1. Eenzaamheid

Een eenzame persoon kan allerlei mensen om zich heen hebben, maar als geen van die mensen betekenisvol voor hem is, kan hij zich heel alleen voelen. Zo iemand verlangt naar zinvolle relaties, naar anderen die échte belangstelling tonen, voor wie hij als persoon is, voor zijn gedachtes, gevoelens, verlangens. Prinses Wilhelmina lijkt over deze vorm van eenzaamheid te spreken als ze terugkijkt op haar tijd als vorstin, als iets dat bij haar positie hoorde, niet als iets problematisch per se. Voor wie dat wel problematisch is, helpt belangstellende aandacht.

2. Geïsoleerd-zijn

Een geïsoleerde mens heeft weinig omgang met anderen. Ze heeft weinig mensen met wie ze kan praten, wandelen, eten. Ze leeft op zichzelf en voelt zich soms sociaal buitengesloten. Voor degenen voor wie dat problematisch is, helpt trouwe beschikbaarheid. Niet incidenteel beschikbaar zijn of slechts voor een korte periode, maar regelmatig en voor langere periodes.

3. Verlaten-zijn

Deze vorm van eenzaamheid heeft alles te maken met verwachtingen. Als een moeder haar kind aanmeldt bij Bureau Jeugdzorg, verwacht zij dat haar kind geholpen wordt. Als dat niet gebeurt, kan ze zich in de steek gelaten en hulpeloos voelen. Vanuit deze vorm van alleen-zijn, roept Jezus aan het kruis uit: 'Mijn God, waarom hebt Gij mij verlaten!'. Wat bij deze vorm van alleen-zijn helpt is verwachting aanvaardende hulp: iemand die verantwoordelijkheid neemt en hulp aanbiedt die wel voldoet aan die gerechtvaardigde verwachting.

4. *Beknot-zijn*

Wie niet meer op een liefdevolle manier lichamelijk wordt aangeraakt, kan zich enorm beknot voelen. Ook als wel degelijk veel mensen bemoeienis met zo iemand hebben. De coronacrisis heeft daar tal van voorbeelden van laten zien. Sommigen spraken over 'huidhonger'. Wat dan helpt is belevingsgerichte basiszorg, zorgverlening die het onderscheid weet tussen wassen en helpen bij het badderen. Tussen eten geven en assisteren bij het genieten van de maaltijd, tussen meenemen en vergezellen naar een andere ruimte.

5. *Ingekeerdheid*

Iemand die een geliefde verliest of een ander groot verlies lijdt, kan op zichzelf teruggeworpen, in zichzelf ingekeerd raken. Zo trekt Tamar, de dochter van David, zich terug op zichzelf nadat ze door haar broer Ammon is verkracht (2 Samuel 13:20). Wat zou kunnen helpen is geduldige aanwezigheid. Het bieden van tijd en ruimte aan de ander om weer naar buiten te treden en, als dat gebeurt, er dan ook voor haar te zijn.

6. *Verveling*

Als je niks beleeft en nergens bij hoort, terwijl je daar wel behoefte aan hebt, dan raak je verveeld. Je wordt apathisch en ervaart een gebrek aan bevestiging door anderen van wie je bent. Deze vorm van alleen-zijn, naast andere vormen, vervult een belangrijke rol in het spreken over een 'voltooid' leven. Wat zou kunnen helpen is toegewijde alledaagsheid, ofwel helpen betekenis te vinden in het 'gewone'.

7. *Stuurloosheid*

Iemand die ergens over piekert, alleen daarmee nog bezig is en er niet mee kan stoppen, kan daar stuurloos van worden. Of het nu gaat over een verslaafd kind of over het klimaat. Koning Saul lijkt daar last van te hebben als hij zich, 'overmand door een kwade geest' (1 Samuel 18:10), tegen de jonge David keert. Wat zou kunnen helpen is wat we in het presentiedenken noemen: verdunde ernst. Wel serieus nemen maar op een draaglijke manier, meer tussen neus en lippen

door, terwijl je de afwas doet, bij wijze van spreken.

8. *Niet gehoord worden*

Wanneer je door iets wat je hebt meegemaakt een trauma hebt opgelopen en je kunt of je mag er vervolgens niet over vertellen, dan voel je je niet gehoord. Je blijft er dan mee zitten. Bijna alsof jijzelf niet bestaat in de ogen van anderen. Dat overkwam mensen die na de Tweede Wereldoorlog uit concentratiekampen terugkwamen. Wat dan helpt is het bieden van onvoorwaardelijke vertelruimte. Dat je je vrijuit mag uitspreken.

9. *Gegijzeld worden*

De kinderopvangtoeslagenaffaire is bij uitstek een voorbeeld van je gegijzeld voelen. Onterecht verdacht van fraude, niet weten waarom, als paria's opgejaagd, je integriteit in twijfel getrokken, geen kans krijgen je te verweren. Wat dan helpt is de menselijke maat terug in systemische logica's.

10. *Verlorenheid*

In achterstandswijken voelen mensen zich vaak sociaal overbodig, alsof de samenleving zonder hen beter af zou zijn. De politiek is niet echt geïnteresseerd in, laat staan betrokken bij hun leefsituatie en lot. Mensen voelen zich verloren. Wat dan nodig is, is de erkenning dat je erbij hoort, het opnieuw mogen innemen van een politiek volwaardige positie.

Een netwerk dat scheurt

Mensen zijn mensen in verbindingen. Eenzaamheid wordt problematisch als het netwerk waarin mensen met anderen verbonden zijn, scheurt. Wat die scheur precies is, maakt uit voor wat een passende respons is.

Andries Baart, 'Wat heet eenzaam? Een essay', Stichting Presentie 2020. <https://www.presentie.nl/actueel/372-wat-heet-eenzaam-de-ontrafeling-van-een-gevarieerde-werkelijkheid>.
<https://www.eentegeneenzaamheid.nl>

R Maatschappelijke bijdrage religieus Rotterdam onderzocht

Jan Maasen is medewerker Diaconie Bisdom Rotterdam

Twaalf jaar na het rapport 'Tel je zegeningen' (2008) heeft het Verwey-Jonker Instituut de sociaal-maatschappelijke activiteiten van kerken en andere levensbeschouwelijke organisaties in de stad Rotterdam opnieuw in kaart gebracht.

Opdrachtgever was een gelegenhedencombinatie van vijf Rotterdamse organisaties: Mara (katholieke MA-instelling), Samen 010 (protestantse MA-instelling), het Convent van Kerken, SKIN-Rotterdam (koepel van christelijke internationale gemeenschappen) en de islamitische koepel SPIOR. Het onderzoek betreft naast christelijke kerken ook andere godsdiensten. En naast religies ook daaruit ontstane stichtingen en (samenwerkings-)verbanden. Denk aan inloophuizen en buurtpastoraten. Aan het onderzoek hebben christelijke, islamitische, humanistische en boedhistische organisaties deelgenomen, maar Jehova's getuigen, hindoes, orthodoxe joden en sikhs hebben niet gereageerd.

Onderzoeksopzet

Het onderzoek bestond uit drie delen. Op basis van relevante literatuur en beleidsdocumenten werd eerst de bijdrage van levensbeschouwelijke organisaties aan de samenleving geschetst. Vervolgens vond een verkennend onderzoek plaats via een vragenlijst. Die hebben de vijf organisaties uitgezet bij hun eigen achterbannen en samen hebben zij de andere levensbeschouwingen benaderd. Uiteindelijk hebben 176 van de 350 aangeschreven organisaties de vragenlijst ingevuld. Tenslotte is een verdiepend onderzoek gehouden onder

41 organisaties. Bij de selectie daarvan is gezorgd voor een zo groot mogelijke spreiding over de religies, de stad en de omvang van de organisaties.

Meest religieuze grote stad

De literatuurstudie wees uit, dat van de vier grote gemeenten Rotterdam de meest religieuze stad is (p. 13). De religieuze binding is gelijk aan die van Nederland in het algemeen (50%) en de daadwerkelijke deelname aan religieuze diensten (min. één keer per maand) ligt zelfs boven het Nederlandse gemiddelde (18% tegen 16,5% gemiddeld). De contrasten met Amsterdam en Utrecht zijn opmerkelijk (religieuze binding minder dan 40%, bezoek 12 tot 13%). Een reden voor de grotere religieuze betrokkenheid ligt in de samenstelling van de bevolking. Ruim de helft van de Rotterdammers heeft een migratieachtergrond (p.

19) en niet-westerse migranten zijn vaker religieus. De grootste migrantengemeenschappen zijn de Surinaamse, Turkse, Marokkaanse, Antilliaanse en Kaapverdische gemeenschappen. De islam heeft een behoorlijke aanhang in Rotterdam (13,7%), maar dat geldt ook voor de rooms-katholieke kerk (14,9%) en de protestantse kerken (10,8%), terwijl 10,6% geen godsdienst heeft.

Deelnemers onderzoek

De 176 deelnemers aan het onderzoek laten een andere verdeling zien. De grootste groep wordt gevormd door de 55 internationale kerken (31%), veelal kleine protestantse gemeenschappen. De tweede groep zijn de 51 protestantse kerken en organisaties (29%). Aan het onderzoek hebben verder 37 rooms-

katholieke parochies en organisaties deelgenomen (21%), waaronder de migrantenparochies, 26 islamitische organisaties (15%) en zeven humanistische en boeddhistische organisaties (4%).

Maatschappelijke functies

De organisaties zijn heel verschillend. Hun omvang loopt uiteen van minder dan 100 leden tot meer dan 1.500, van minder dan 50 tot meer dan 200 vrijwilligers en van 0 tot meer dan 10 beroepskrachten. De organisaties komen overeen in de functies die zij vervullen binnen de stad. Het overgrote deel biedt informele hulp, zorg en onderlinge steun aan eigen leden. Ook besteden veel organisaties aandacht aan gemeenschapsopbouw en empowerment van de eigen groep en van andere achtergestelde groepen. Opvallend is, dat belangenbehartiging weinig genoemd wordt met uitzondering van de islamitische organisaties.

Tijdsbesteding vrijwilligers

Hoeveel tijd besteden vrijwilligers aan die maatschappelijke functies? Een kwart van de tijd wordt besteed aan activiteiten rond informele zorg en ondersteuning. Het gaat om zorg tijdens ingrijpende gebeurtenissen in het leven als om begeleiding bij armoede en schulden. Ruim 28% wordt besteed aan sociale en culturele activiteiten zoals ontmoeting, vooral in eigen kring, en tussen groepen met verschillende culturele en religieuze achtergronden.

Om deze activiteiten mogelijk te maken is bestuurlijke en coördinerende inzet nodig. Dat kost 18% van de tijd. De religieuze activiteiten worden gezien als bron voor de maatschappelijke inzet. Vrijwilligers besteden 29% van hun tijd aan religieuze activiteiten, waarvan 6% aan educatie (catechese), 19% aan bijeenkomsten (vieringen) en 4% aan externe communicatie en missionaire activiteiten.

Waarde van vrijwillige inzet

Gemiddeld besteden vrijwilligers per organisatie 27.000 uren aan maatschappelijke activiteiten. Als beroepskrachten die taken hadden moeten uitvoeren, had dat 465.000 euro gekost. Als je de 12.500 uren, die vrijwil-

ligers besteden aan activiteiten met een direct maatschappelijk rendement, had moeten inkopen op de commerciële markt, dan zou dat 780.000 euro hebben gekost. De totale vervangingswaarde komt uit op 195 tot 220 miljoen euro, de totale marktwaarde op 330-365 miljoen.

Samenwerking

Als religieuze organisaties samenwerken met derden, gebeurt dat allereerst met andere religieuze organisaties (39%), gevolgd door scholen (19%), wijkteams/buurtteams (17%), maatschappelijk werk (16%) en gemeente (13%). Structurele samenwerking komt weinig voor. Meestal gaat het om incidentele contacten of verwijzingen.

In het samenspel met andere organisaties, vooral op het gebied van zorg en welzijn, ligt de toegevoegde waarde van de religieuze organisaties vooral in de laagdrempeligheid van hun activiteiten. Mensen komen bij hen eerder in beeld en zij zijn minder gebonden aan voorwaarden en criteria. Hier is evenwel nog een wereld te winnen volgens de onderzoekers. Zij adviseren de gemeente onder meer om het gesprek tussen de religieuze en niet-levensbeschouwelijke organisaties te faciliteren en om de religieuze organisaties structureel mee te nemen in gesprekken over opgaven voor de stad. Het zou daarbij al helpen om die gesprekken niet overdag te plannen.

Het rapport biedt een gedetailleerd beeld van de maatschappelijke bijdrage van kerken en levensbeschouwelijke organisaties. Die is groter dan vaak wordt aangenomen door overheid en maatschappelijke organisaties. Het zou mooi zijn, als dit rapport ook zou leiden tot meer erkenning van die bijdrage.

De eerste reacties tijdens de presentatie stemmen hoopvol.

<https://www.youtube.com/watch?v=yGLGTYUKfMI&t=1309s> video van de talkshow bij de presentatie
https://www.verwey-jonker.nl/wp-content/uploads/2020/11/119250_Omvang-karakter-maatschappelijke-karakter_WEB.pdf

Agenda & weetjes

De Bisschoppenconferentie heeft in het najaar 2020 besloten tot de oprichting van het *Officium Caritatis*.

Dit Officium Caritatis zet de activiteiten van het Landelijk katholiek Diaconaal Beraad voort, waaronder de uitgave van het tijdschrift *'Diakonie & Parochie'*. De wijzigingen zijn op 1 januari 2021 ingegaan. Als redactie voor het tijdschrift functioneert het trio Hub Crijns, Jan Maasen en Hans Oldenhof.

De Raad van Kerken heeft de brochure *'Barmhartigheid'* uitgebracht in de reeks 'Oecumenische Bezinning'.

Leden van de Raad van Kerken in Nederland schreven bijdragen rond de Werken van Barmhartigheid. De brochure kan besteld worden, digitaal of op papier. Zie verder: <https://www.raadvankerken.nl/publicaties/oecumenische-bezinning/>

De Protestantse Kerk in Nederland heeft in de veertigdagentijd de Werken van Barmhartigheid centraal gesteld.

In veel gemeenten is rond de Werken van Barmhartigheid van alles ontstaan: boekjes, themawandelingen, meditaties, exposities, kalenders, et cetera. Een impressie is te vinden op: <https://www.protestantsekerk.nl/nieuws/veertigdagentijd-ideeen-in-het-land/>. Eerder in 2007 maakte diaconaal predikant Paul Oosterhof in Nijmegen een werkboek *'De zeven Werken van Barmhartigheid'*.

Nog steeds digitaal beschikbaar op <http://www.kerkinactie-nijmegen.nl/wp-content/uploads/2018/06/Zeven-werken-van-barmhartigheid.pdf>

Hub Crijns schreef *'Werken van Barmhartigheid'*. Kijk op: <https://www.knooppuntkerkenenarmoede.nl/wp-content/uploads/werken-van-barmhartigheid-derde-druk-web.pdf>

Elk jaar selecteert de jury van de Ab Harrewijn Prijs uit de ingebrachte voorstellen vijf genomineerden, die elk 1.500 euro krijgen om aan hun initiatief te besteden. De winnaar ontvangt een roulatie kunstwerk en 5.000 euro. De uitreiking van de Ab Harrewijn Prijs 2021 vindt plaats op zaterdag 18 september 2021. De aanvangstijd is drie uur 's middags. De locatie is de Pauluskerk te Rotterdam, Mauritsweg 20, 3012 JR Rotterdam, dichtbij het NS station centraal. Meer informatie is te vinden op www.abharrewijnprijs.nl.

Ondanks de coronacrisis gaat de gemeenschap Sant'Egidio in Amsterdam door met haar werk. Nog steeds wordt er wekelijks een maaltijd verzorgd voor de vrienden van de straat. De vorm is wat aangepast, maar de 'core business' van de gemeenschap staat nog steeds als een huis. Een videoverhaal in de serie 'KathedraalYV' met Corine van der Loos. Kijk verder op: <https://www.youtube.com/watch?v=xtLoNTu1sMw>

De Stichting Limburgs Diaconaal Fonds (LDF) ondersteunt personen in kwetsbare omstandigheden in de provincie Limburg, of sociaal-maatschappelijke projecten ten behoeve van kansarme mensen en groepen in de Limburgse samenleving. Door middel van de tweejaarlijkse Doctor Poelsprijs worden kleinschalige projecten en individuele personen, die kwetsbare medemensen in de Limburgse samenleving terzijde staan, ondersteund en in de schijnwerper gezet. In 2021 vindt de uitreiking van de Doctor Poelsprijs niet plaats en het bestuur beslist in het najaar wanneer wel. www.limburgsdiaconaaalfonds.nl/

Diakonie & Parochie

Wat is dit voor een tijdschrift?

Onder *Diaconie* verstaan we:

“Het handelen vanuit en door kerken en andere door het evangelie geïnspireerde groepen en bewegingen dat gericht is op het voorkómen, opheffen, verminderen dan wel mee uithouden van lijden en maatschappelijke nood van individuen en van groepen mensen en op het scheppen van rechtvaardige verhoudingen in kerk en samenleving.” (Crijns H., e.a., *Barmhartigheid en gerechtigheid*, 2004, pag. 392).

Diakonie & Parochie is een uitgave van het Officium Caritatis, een diaconale dienst van de diaconale dienstverleners uit de bisdommen en enkele landelijke katholieke diaconale organisaties. Het Officium Caritatis vormt ook de redactieraad. Het tijdschrift verschijnt vier keer per jaar. De abonnementsprijs blijft ook in 2021 voor een hele jaargang € 30,00; losse nummers: € 5,00 excl. porto.

Officium Caritatis
NIEUW ADRES: Postbus 13049, 3507 LA Utrecht
E-mail: administratie@rkdiaconie.nl

Voor abonnementen en bestellingen:

E-mail met opgave van alle adresgegevens: administratie@rkdiaconie.nl

Abonnementen worden automatisch verlengd, tenzij schriftelijk wordt opgezegd voor 1 november van elk jaar.

De digitale plek van het tijdschrift is www.rkdiaconie.nl. Kijk voor diaconale voorbeelden en diaconale spiritualiteit op deze site. Doe er zelf aan mee. Vraag een inlogcode aan. Bezoek www.rkdiaconie.nl

Colofon

Aan dit nummer van *Diakonie & Parochie* werkten mee:

Wilhard Cooijmans, Hub Crijns, Bob van Dillen, Lonneke Gunnink-van den Berg, Fred van Iersel, Aenneli Houkes Hommes, Jan Maasen, Hans Oldenhof, Isabelle Pradier, Guus Timmerman, Archibald van Wieringen.

Eindredactie: Hub Crijns.

Foto omslag: Jorien Strijdeveen

Redactie en uitgever: Officium Caritatis, Utrecht.

Opmaak: Hans van Eck (Impressio Communicatie)

Druk: Drukkerij Roggeband & Accuraat Breda.

Gehele of gedeeltelijke overname van artikelen uit dit tijdschrift wordt op prijs gesteld, mits de bron wordt vermeld.

Voor overname van foto's, gedichten en cartoons neemt u contact op met de eindredacteur: crijns@ziggo.nl

ISSN 0922-9647

Meditatief

Werken van Barmhartigheid, Vastenlied

Aenneli Houkes Hommes

Refrein: Weet je wat er heel erg mooi zou zijn?
Als geen enkel mens meer te weinig heeft
en niemand eenzaam is.

Dat wie dood gaat nooit vergeten wordt,
dat we delen wie hij ten diepste was,
en wie hij voor ons is.

Dat er niemand ooit meer vluchten hoeft
En dat wie verhuist, hier zijn thuis weer vindt
en wij een nieuwe vriend.

Dat dan iedereen twee schoenen heeft
en kan lopen waar hij maar heen wil gaan
zelfs naar de hemel toe.

Dat wie ziek is steeds goed wordt verzorgd,
niet bemoederd wordt, zodat hij ook ons
soms vrolijk maken kan.

Dat er niemand ooit meer dorstig wordt,
omdat God in ons water stromen laat
voor ons en iedereen.

Dat elk mens uit de gevangenis
na zijn straf weer vrij en onschuldig is
en echt weer mee mag doen.

Dat de aarde mooi blijft voor altijd
Regenwoud blijft staan en geen dier uitsterft
IJs blijft waar ijs moet zijn.

*Liedje op melodie van Antoine Oomen
voor het lied van Huub Oosterhuis
'Dat een nieuwe wereld komen zal'
Compassieboekje 2019, Ecclesia Leiden, pag. 54*